

Thuisvoelen in de buurt

Een kwalitatieve verkenning naar de beleving van sociale samenhang in de wijk

Maike Dautzenberg

Thuisvoelen in de buurt

Een kwalitatieve verkenning naar de beleving van sociale samenhang in de wijk

Amsterdam, 27 januari 2009

Maike Dautzenberg

Met medewerking van:
Theo Nelissen

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
2	Conceptuele verkenning	5
2.1	Sociale samenhang, buurtbinding en thuis voelen	5
2.2	Factoren van invloed op zich thuis voelen	8
2.3	De vraagstelling nader gespecificeerd	10
3	Onderzoeksaanpak	12
3.1	Selectie van wijken	12
3.2	Wijkbeschrijvingen	12
3.3	Selectie van respondenten	14
3.4	Groepsgesprekken	16
3.5	Analyse en verslaglegging	17
4	Resultaten	18
4.1	Thuis voelen	18
4.2	Meer en minder thuis	25
4.3	Duurzaam wonen	29
5	Conclusies	31
	Bijlagen	
Bijlage 1	Algemene literatuurlijst	37
Bijlage 2	Literatuurlijst: factoren van invloed op buurtbinding	42
Bijlage 3	Vragenlijst achtergrondkenmerken geïnterviewden	48
Bijlage 4	Gespreksleidraad groepsgesprekken	49

1 Inleiding

In het najaar van 2008 heeft DSP-groep onderzoek gedaan naar de beleving van sociale cohesie in de wijken Hoograven (Utrecht) en IJburg (Amsterdam). Het ging om een kwalitatieve verkenning, waarbij gebruik werd gemaakt van een beperkt aantal groepsgesprekken met bewoners. De bedoeling was in de woorden van bewoners te beschrijven hoe zij de sociale samenhang in hun wijk ervaren.

'De' sociale samenhang in een wijk is echter niet een vaststaand iets, maar ontwikkelt zich en verandert in de loop van de tijd. Wijken en buurten vormen geen statisch geheel. Zo kan de samenstelling van de wijk veranderen omdat bewoners vertrekken en nieuwe bewoners erbij komen. In de loop van de tijd veranderen ze van voorzieningenniveau en van sfeer. Ook doen er zich allerlei gebeurtenissen voor. Soms worden specifieke activiteiten opgezet, bedoeld om bewoners te stimuleren tot onderling contact. Soms ook vindt er herstructurering plaats of komen in het kader van de vermaatschappelijking van de zorg bewoners met een beperking in de wijk wonen. Bovendien veranderen de levens van mensen. Bewoners kunnen in een andere levensfase komen: kinderen krijgen, hun partner verliezen, hun baan kwijtraken of met pensioen gaan.

Deze veranderingen zijn van invloed op de wijze waarop bewoners sociale samenhang beleven en het was de bedoeling deze veranderingen in het onderzoek mee te nemen. De vraagstelling luidde dan ook:

Hoe beleven bewoners sociale samenhang in de wijk, en welke gebeurtenissen, activiteiten of ingrepen in de wijk zijn van invloed op de continuïteit en een positieve verbetering daarvan?

Aan deze vraagstelling onderscheiden we twee onderdelen. Ten eerste gaat het om de wijze waarop bewoners sociale samenhang beleven: welke associaties hebben ze daarbij en wat betekent het voor hen? Ten tweede gaat het om gebeurtenissen en veranderingen die als katalysatoren werken, en soms de sociale samenhang in een buurt versterken of juist verzwakken.

Omdat het de bedoeling was zo dicht mogelijk te blijven bij de persoonlijke beleving van bewoners, was de onderzoeksbenadering open en exploratief. Deze aanpak is daarmee anders dan de kwantitatieve benaderingen met vragenlijsten, die gebruikelijk zijn binnen onderzoek naar sociale samenhang.

Ook anders was de expliciete aandacht voor de positieve en versterkende factoren van sociale samenhang. Daarmee wordt afgeweken van de oriëntatie op problemen in de wijk, die vooral het beleidsonderzoek kenmerkt. In dit onderzoek waren we juist op zoek naar handvatten en aangrijpingspunten die de positieve krachten kunnen versterken. De vraag werd daarbij gesteld wat bijdraagt aan een positieve beleving van sociale samenhang bij bewoners.

Leeswijzer

Omdat sociale samenhang een ruim en abstract begrip is, starten we in hoofdstuk 2 met een korte conceptuele verkenning van begrippen als sociale samenhang, buurtbinding, en thuis voelen in de buurt. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk geven we aan wat deze 'conceptuele scan' betekent voor de vraagstelling van het onderzoek.

In hoofdstuk 3 leggen we uit hoe we het onderzoek hebben aangepakt. Hoofdstuk 4 geeft de belangrijkste bevindingen weer, gestructureerd volgens de vraagstelling zoals deze is geformuleerd aan het eind van hoofdstuk 2. We sluiten de rapportage af met een algemene beschouwing waarin we onze eigen interpretatie en kijk op de bevindingen geven, en deze vertalen naar de concrete beleidspraktijk.

Als laatste willen we (nogmaals) opmerken dat het onderzoek exploratief van aard was. Dat betreft zowel de conceptuele verkenning als de gegevens waarop het onderzoek is gebaseerd. We pretenderen daarom niet compleet of uitputtend te zijn geweest, of met heel verrassende en nieuwe resultaten te zijn gekomen. Wel menen we dat we met dit onderzoek de lezers van dit rapport een 'kijkje in de bewonerskeuken' zullen gunnen.

2 Conceptuele verkenning

In de komende paragrafen verkennen we eerst nader wat onder sociale cohesie¹ in de buurt verstaan kan worden. Behalve sociale samenhang, komen daarin vooral concepten aan bod als buurthechting, *place attachment* en thuis voelen in de buurt. Vervolgens beschrijven we wat bekend is uit de literatuur over kenmerken van zowel bewoners als de buurt of wijk zelf, die van invloed zijn op sociale cohesie in de buurt. We sluiten het hoofdstuk af met een nadere precisering van de vraagstelling van dit onderzoek.

2.1 Sociale samenhang, buurthechting en thuis voelen

Het overkoepelende begrip in het onderzoek is sociale cohesie of sociale samenhang (in de wijk of buurt). Dit concept kent vele definities en omschrijvingen, die we hier niet zullen opnoemen. We beperken ons tot wat Paul Schnabel van het Sociaal Cultureel Planbureau (De Hart 2003) daarover zegt:

"sociale samenhang verwijst naar de betrokkenheid tussen mensen onderling, bij maatschappelijke organisaties, bij andere sociale verbanden, en bij de samenleving als geheel".

Een meer recente definitie is van Chan & Chan (2006). Zij beschrijven sociale cohesie als een "*state of affairs*" die betrekking heeft op:

"Interactions among members of society and a set of attitudes and norms that includes trust, a sense of belonging and the willingness to participate and help, as well as the behavioral manifestations".

Chan & Chan geven aan dat het gaat om:

- 1 Onderling vertrouwen, bereidheid tot hulp aan elkaar en tot samenwerking.
- 2 Een gedeelde identiteit of het gevoel bij elkaar te horen.
- 3 Gedrag waarmee uiting wordt gegeven aan het onderlinge vertrouwen, de hulp, samenwerking en de gedeelde identiteit.

In de meeste definities en omschrijvingen van sociale samenhang worden drie componenten onderscheiden:

- Normatieve component: gedeelde normen en waarden, de mate waarin buurtbewoners het eens zijn over wat wel en wat niet hoort.
- Gedragscomponent: het tonen van betrokkenheid en verbondenheid door bijvoorbeeld te groeten, samen iets te ondernemen of hulp te geven.
- Belevingscomponent: het gevoel van onderlinge betrokkenheid, verbondenheid, vertrouwen in buurtbewoners.

Ook in de definitie van Chan & Chan vinden we deze componenten terug. Zo verwijst *sense of community* naar de beleving van sociale samenhang; *neighbouring* naar de gedragscomponent van feitelijke sociale interacties tussen buurtgenoten, en de *set of attitudes and norms* naar de normatieve component. De definitie van Chan & Chan sluit daarmee nauw aan bij het onderscheid dat ook in Nederlands onderzoek wordt gemaakt.

Noot 1 Sociale cohesie en sociale samenhang gebruiken we als synoniemen in deze rapportage.

In dit onderzoek zullen we ons vooral focussen op, enerzijds de belevingscomponent van sociale samenhang, en anderzijds hoe zich dat vertaalt naar gedrag van bewoners.

Buurthechting en thuis voelen

Sociale samenhang is in wezen een kenmerk van een systeem of een sociale groep. Dat maakt het abstract en moeilijk meetbaar op individueel niveau, zeker wanneer het gaat om de wijze waarop bewoners in een buurt of wijk dit ervaren.

Nederlandse publicaties gebruiken in de context van onderzoek in buurten en wijken ook wel het begrip 'thuis voelen'². In internationale publicaties circuleren termen als *place attachment*, *sense of place*, *sense of community*, *place identity* en *imagined communities*³. Nederlandse equivalenten voor deze begrippen zijn de hechting aan plekken, en als het om de buurt of wijk gaat: buurthechting of buurtbinding⁴. Allen duiden op een gevoel van thuis en identificatie met de woonomgeving of de plek waar mensen wonen.

Binnen deze onderzoekstraditie treffen we sociologen en antropologen aan, maar vooral psychologen. Zij richten zich vooral op de belevingskant van sociale cohesie.

Het concept *place attachment* komt uit de omgevingspsychologie, waarbij bedoeld wordt op de affectieve band die mensen kunnen ontwikkelen met specifieke plekken en de omgeving waar ze wonen (Hidalgo & Hernandez 2001). Het weerspiegelt de betrokkenheid van mensen op die omgeving, zowel sociaal als emotioneel.

Bij gehechtheid aan de woonomgeving wordt – met name in beleidskringen – vaak als vanzelfsprekend gedacht aan de buurt of wijk. Hidalgo en Hernandez (2001) maken echter een onderscheid naar drie ruimtelijke niveaus: de gehechtheid aan het huis, de buurt of directe woonomgeving, en de stad.

Verder onderscheiden zij twee dimensies van hechting:

- Sociale gehechtheid, namelijk aan de mensen die er wonen.
- Gehechtheid aan de fysieke aspecten van de woonomgeving, zoals het uiterlijk en het comfort van het mooi huis, een mooie buurt of het voorzieningenniveau.

Uit het onderzoek dat Hidalgo & Hernandez deden in Tenerife (2001) bleek dat bewoners vooral gehecht waren aan hun huis en aan de stad, en in veel mindere mate aan de buurt of wijk waar ze woonden. Ook was de sociale meestal sterker dan de fysieke hechting. Verder maakte het uit over welke leeftijdsgroep het ging en in welke levensfase mensen verkeerden: jonge mensen waren meer gehecht aan de stad, en mensen van middelbare leeftijd meer aan het huis.

Van der Graaf en Duyvendak (2008) constateren dat veel onderzoek eenzijdig gericht is op de *sociale* aspecten van *place attachment*. Zij bepleiten, in navolging van Cuba en Hummon (1993) ook aandacht te hebben voor de wijze waarop bewoners zich hechten aan puur fysieke plekken in de buurt. Daarbij verwijzen ze naar het onderscheid dat Riger en Lavrakas (1981) maken tussen *rootedness*, de geaardheid van bewoners binnen hun omge-

Noot 2 Zie Van der Graaf & Duyvendak 2008.

Noot 3 Zie o.a. Fried 1982 & 2000; Hummon 1990 & 1992; Cuba & Hummon 1993; Blokland-Potters 1998; Hidalgo & Hernandez 2001.

Noot 4 Zie o.a. Lupi 2005, 2007, 2008.

ving, en *bonding*, de sociale bindingen in de buurt. Beide zijn belangrijk wanneer het gaat om hechting aan de buurt. Fysieke en sociale hechting zijn niet altijd los te zien van elkaar. Plekken worden geassocieerd met sociale gebeurtenissen of intimiteit en fysieke plekken bieden de context waarbinnen sociale banden worden opgebouwd en onderhouden.

Buurtbinding

In sommige onderzoeken, zoals dat van Lupi (2005, 2007), wordt gesproken over buurtbinding. Deze auteur onderscheidt vier dimensies aan de territoriale binding van bewoners aan hun woonomgeving:

1 Economisch-functionele binding

Economische of functionele binding ervaren bewoners wanneer een wijk voldoet aan de behoefte aan voorzieningen, zoals winkels en recreatie, en het woningaanbod. Het al dan niet thuis werken, een baan hebben of een bedrijf runnen in de wijk, speelt ook een rol.

2 Sociale binding

Sociale binding verwijst naar de behoefte aan, en de mate waarin bewoners sociale relaties en contacten hebben in de buurt.

3 Culturele dimensie van binding

Bij culturele binding doelt Lupi op emotionele binding, zoals trots zijn op de buurt en identificatie met de buurt. Verder is er de esthetische binding: de gehechtheid aan het uiterlijk van de buurt zoals de architectuur, de verdeling van grijs, groen en blauw, en de inrichting van de openbare ruimte.

4 Politieke dimensie

De politieke dimensie verwijst naar de inzet en interesse voor datgene wat er in de buurt gebeurt. Dat kan variëren van het lezen van de buurtkrant tot daadwerkelijke inzet om de leefbaarheid in de buurt te verbeteren.

In ander onderzoek wordt gesproken over hechtingsmotieven. Cuba en Hummon (2003)⁵ maken daarbij een vergelijkbaar onderscheid als dat van Lupi. Zo noemen zij als bindende factoren de aanwezigheid van familie of vrienden in de omgeving (sociale binding), maar ook meer persoonlijke zaken, zoals zich vertrouwd voelen in de omgeving en een levensstijl van andere bewoners die hen aanspreekt (culturele binding). Andere redenen of motieven om zich aan de woonomgeving te hechten zijn meer zakelijk of praktisch van aard. Net zoals Lupi noemen zij het belang van werkzaam zijn in de buurt, of een eigen woning of bedrijf hebben (economisch-functionele binding).

Concluderend kan gesteld worden dat zowel Lupi als andere onderzoekers⁶ aangeven dat sociale binding een belangrijke component is van hechting aan de buurt, en dus ook van thuis voelen. Maar het is niet de enige. De beleving van thuis voelen en het gedrag dat daarbij hoort, zou verder gaan

Noot 5 Aangehaald in Van der Graaf en Duyvendak 2008.

Noot 6 Zie ook Teijmant, 1979; Anderiesen & Reijndorp, 1990; Müller & Van Til, 1998; Reijndorp et al., 1998.

dan alleen de sociale contacten. Zakelijke motieven zoals bezit, maar ook functionele motieven zoals werk en voorzieningen, en de esthetische en meer fysieke karakteristieken van de buurt, spelen ook een rol.

In dit onderzoek zullen we verkennen welke motieven en aspecten bewoners zelf noemen wanneer het gaat om thuis voelen in de buurt waar ze wonen.

2.2 Factoren van invloed op zich thuis voelen⁷

Het tweede deel van de vraagstelling gaat over de factoren en gebeurtenissen die verondersteld worden van invloed te zijn op het thuis voelen en de hechting van bewoners aan de buurt. In deze paragraaf gaan we in op wat daarover uit de – hoofdzakelijk kwantitatieve - literatuur bekend is⁸. We maken daarbij een onderscheid naar kenmerken van bewoners en buurtkenmerken.

Kenmerken van bewoners

Uit onderzoek komt naar voren dat de volgende kenmerken van bewoners van invloed zijn op zich thuis voelen in de buurt, de locale identificatie en buurthechting.

Geslacht

Vrouwen hebben vaak meer contacten dan mannen en ook meer *sense of community*, zo wordt vaak verondersteld. De feitelijke verschillen zijn echter klein en hangen samen met andere factoren, zoals het hebben van kinderen of een baan.

Leeftijd, levensfase en gezinssituatie

De stelling is dat hoe meer men in de wijk is, hoe meer men er mee verbonden is. Jonge, mobiele bewoners hebben doorgaans de minste binding in contacten en ook identificatie. Gezinnen zijn vaak behoorlijk in de weer in de buurt. Ouderen zouden door hun fysieke beperkingen meer buurtgericht zijn. Dit geldt echter lang niet voor alle ouderen.

Opleidingsniveau, beroepsstatus en sociaaleconomische klasse

Lange tijd was de stelling gangbaar dat voornamelijk de lagere klassen aan hun buurt gebonden zouden zijn, en dat dit zou afnemen naarmate mensen hoger opgeleid zijn en betere banen hebben. Het idee is dat meer keuzevrijheid mensen los maakt van de buurt. Inmiddels heeft onderzoek aangetoond dat dit niet juist is. Lagere klassen hebben geen natuurlijke buurtbinding, al hebben ze soms wel een nostalgische beleving. Ook blijken juist hogere klassen vaak bewust voor een buurt te kiezen en aan de contacten met medebewoners een thuisgevoel te ontlenen.

Plaats van herkomst, woongeschiedenis en/ wooncarrière

Het idee heerst dat de ervaringen die mensen met andere wijken hebben hen beïnvloedt. Mensen die in Amsterdam geboren zijn voelen zich bijvoor-

Noot 7 Voor een overzicht van de literatuur die de onderstaande conclusies ondersteunt, verwijzen wij naar de tweede literatuurlijst die in de bijlagen is opgenomen.

Noot 8 Met dank aan Tineke Lupi die dit overzicht heeft samengesteld.

beeld vaak Amsterdammer, waar ze ook wonen. Mensen die uit een dorp komen zouden meer zoeken naar sociale contacten, terwijl bewoners die uit een buitenwijk komen meer op privacy gesteld zouden zijn. Dit is nooit zo hard bewezen, maar lijkt wel een rol te spelen.

Woonduur

Doorgaans wordt er vanuit gegaan dat mensen meer sociale contacten en een identificatie met een plek opbouwen, naarmate ze er langer wonen. Hoewel dit over het algemeen klopt, zijn er ook andere factoren die hierin doorwerken. Zo is bekend dat pioniers vaak druk in de weer zijn met hun wijk.

Verhuisgeneigdheid, tevredenheid met de woonsituatie

De mate waarin mensen contacten met burens aangaan en vooral zich identificeren met hun buurt, hangt ook af van de duurzaamheid van hun woonsituatie. Mensen die verwachten snel weer te zullen verhuizen, hebben over het algemeen weinig binding. Hetzelfde geldt voor bewoners die eigenlijk niet tevreden zijn. Mensen die graag zouden verhuizen, maar dit niet kunnen, ervaren vaak de minste buurtbinding, terwijl bewoners die uit volledige keuzevrijheid en in tevredenheid ergens wonen, doorgaans meer binding ervaren.

Eigendomssituatie

In veel studies wordt ervan uitgegaan dat kopers meer belang hebben bij hun woonomgeving en daarom meer betrokken zouden zijn. Analyses laten echter zien dat dit niet altijd opgaat. Sociale huurders wonen vaak relatief lang in dezelfde wijk. Het zijn vooral particuliere huurders die minder binding ervaren, omdat ze weinig belang hebben bij de buurt en meer verhuisgeneigd zijn.

Buurtkenmerken

Naast persoonskenmerken, zijn een aantal kenmerken van de buurt of wijk van invloed op sociale interacties tussen bewoners.

Bevolkingssamenstelling

Een constant twistpunt in de sociale wetenschappen is de invloed van de gehele bevolkingssamenstelling in een wijk. De oude sociologen classificeerden op basis van enkele kenmerken hele wijken en daarmee ook het gedrag van hun bewoners. Hiervan is afstand genomen, al is wel bekend dat overeenkomstige kenmerken tussen bewoners de contacten bevorderen evenals een positieve beleving van de wijk. In het algemeen geldt dat bewoners in homogene wijken meer onderlinge contacten hebben, maar tegelijkertijd ook intoleranter zijn tegenover anderen.

Vanaf de jaren negentig is de discours opgekomen over de waarde van diversiteit binnen wijken. Bewoners zouden zich hier aan elkaar optrekken en zo de integratie in de maatschappij bevorderen. Het beleid van 'mengen en mengen' is op die premisse gestoeld. Grote verschillen kunnen echter ook leiden tot verscherping en fricties omdat mensen zich niet met elkaar kunnen identificeren.

Ouderdom en geschiedenis van de wijk

Het beeld heerst dat mensen in oudere wijken meer contacten hebben en zich meer met de plek identificeren dan bewoners van nieuwe wijken. Ook

de geschiedenis van de wijk zou daar aan bijdragen. Het effect hiervan is echter niet door onderzoek gestaafd en blijkt onder andere samen te hangen met de bevolkingssamenstelling van de wijk.

Ligging van de wijk en bereikbaarheid

Wijken die enigszins geïsoleerd liggen zouden meer *neighbouring* en identificatie opwekken. Of dit zo is, blijkt mede af te hangen van de persoons- en huishoudkenmerken van de bewoners.

Voorzieningenniveau

Betere voorzieningen dragen bij aan de waardering van de woonomgeving en aan de tijd die men er doorbrengt. Ook bieden ze plekken waar men elkaar kan ontmoeten. Buurtgebruik is echter ook afhankelijk van gezinsituatie en leeftijd.

Soort bebouwing en woningvoorraad

In de jaren zestig en zeventig is uitgebreid gediscussieerd over de vraag welke invloed de fysieke omgeving heeft op het gedrag van mensen. De veronderstelling is dat bewoners in suburbane laagbouw wijken anders met elkaar omgaan dan in dichtbebouwde stadsbuurten of hoogbouw wijken. Onderzoek heeft echter aangetoond dat dit sterk samenhangt met de verschillen in soorten bewoners en ook soms meer een idee is dan werkelijkheid. Wel lijken bepaalde vormen van bebouwing de ontmoetingen tussen mensen én hun identificatie met een plek te bevorderen.

Externe buurtreputatie

Hortulanus (1995) heeft in zijn onderzoek aangetoond dat de beleving een plek door mensen buiten de wijk invloed kan hebben op hoe bewoners hun woonomgeving zien, alsmede de manier waarop ze er mee omgaan. De kritiek die hier op is geuit dat het wel soms werkt als een selffulfilling prophecy.

Doorstroming

Een groot verloop in de wijk is in het algemeen een teken van sociale verloedering. Dit blijkt te werken als een zichzelf versterkend proces. Wanneer de doorstroming hoog is, hebben mensen een minder sterke basis voor sociaal contact en identificatie met elkaar, waardoor ze weer eerder geneigd zijn om te verhuizen.

Staat van de wijk (onderhoud)

Net zoals de bebouwing, is de staat van de openbare ruimte van invloed. Wanneer een wijk slecht onderhouden is en verloedert, kunnen bewoners zich van de plek gaan distantiëren. Het omgekeerde geldt voor wijken met een goede staat. Onderzoek laat echter zien dat als mensen wel tevreden zijn met hun plek, de staat van de wijk geen sterke negatieve invloed hoeft te hebben. Evenzo zijn in de meeste 'nette' wijken de sociale contacten en de identificatie niet altijd bijzonder sterk.

2.3 De vraagstelling nader gespecificeerd

Wat betekent deze conceptuele verkenning nu in het licht van de vraagstelling zoals geformuleerd in de inleiding?

Ten eerste bleek dat sociale samenhang, het centrale concept van dit onderzoek, beperkt bruikbaar bleek. Ook de concepten *sense of community* en

neighbouring (zie Chan & Chan 2006) waren minder geschikt wanneer het gaat om sociale samenhang in de wijk of buurt. Deze focussen eenzijdig op de sociale aspecten van binding, zonder aandacht te schenken aan andere dimensies van hechting zoals de fysieke hechting aan plekken en het uiterlijk van de buurt. Andere begrippen, zoals als *place attachment*, *sense of place*, buurthechting en thuis voelen in de buurt, doen dit wel.

We kozen uiteindelijk voor de term 'thuis voelen' omdat deze zich het beste leende voor de open en belevingsgerichte aanpak die het uitgangspunt was voor dit onderzoek. Bovendien was het een bruikbaar startpunt voor de groeps gesprekken. De meeste bewoners kunnen zich er immers wel iets bij voorstellen.

Op grond van de conceptuele verkenning komen we uit op de volgende vraagstelling:

Welke gebeurtenissen, activiteiten of ingrepen in de wijk hebben ertoe geleid dat buurtbewoners zich meer, of juist minder, zijn gaan thuis voelen in de buurt waar ze wonen?

Deze vraagstelling delen we op in twee afzonderlijke vragen.

1 Wat verstaan bewoners onder 'zich thuis voelen' in de buurt of wijk?

Uit de door ons gelezen literatuur konden we niet precies opmaken wat thuis voelen betekent, zeker niet wanneer het om de beleving van bewoners gaat. In dit onderzoek verkenden we daarom als eerste wat bewoners daar onder verstaan. Hoeveel belang hechten ze aan sociale contacten in de buurt, en in welke mate zijn de fysieke aspecten van de woonomgeving belangrijk? We betrokken er ook het belang bij dat bewoners hechten aan functionele zaken zoals voorzieningen of het hebben van werk in de wijk, en de politieke dimensie van inzet ten behoeve van het verbeteren van de woonomgeving.

2 Welke veranderingen of gebeurtenissen dragen bij aan het gevoel van zich thuis voelen in de buurt of wijk, of hebben dat juist verminderd?

Als tweede gingen we in op de factoren, gebeurtenissen of veranderingen die van invloed zijn op dat gevoel van thuis voelen. Het accent lag daarbij op het verbeteren van sociale cohesie. We hielden er rekening mee dat dit deels veranderingen in het persoonlijke leven kunnen zijn, en deels veranderingen in de omgeving. Bovendien kan die uitwerking op de buurt soms positief en soms negatief uitpakken.

Onderdeel van de tweede deel van de vraagstelling was in welke mate initiatieven gericht op duurzaam wonen bij kunnen dragen aan het beleven van meer sociale samenhang en het zich meer thuis voelen in de wijk. Gezamenlijke initiatieven op dat vlak kunnen immers leiden tot wat in het voorafgaande 'politiek binding' is genoemd. Het ging daarbij om de vraag in welke mate het concept van duurzaam wonen en duurzame energie leeft bij bewoners, en in hoeverre zij gezamenlijke initiatieven (willen) ondernemen op dat vlak.

3 Onderzoeksaanpak

Het onderzoek was open en exploratief, waardoor een kwalitatieve benadering het meest voor de hand liggend was. We kozen daarom voor semigestructureerde groepsinterviews met bewoners, waarbij gebruik werd gemaakt van een leidraad met open vragen. De gespreksleidraad is opgenomen in de bijlagen.

3.1 Selectie van wijken

Het onderzoek vond plaats in twee wijken: Hoograven in Utrecht en IJburg in Amsterdam. Er werd gekozen voor twee wijken omdat één wijk te beperkt werd gevonden. De overeenkomsten tussen deze wijken zijn dat ze beide in hetzelfde deel van Nederland liggen - namelijk de Randstad -, dat ze niet al te 'extreem' zijn - er vinden geen grote veranderingen plaats - en dat het geen Vogelaarwijken zijn.

Er was wel een verschil in karakter van deze wijken. Hoograven is een oude stadswijk met, deels, woningen uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Binnen Hoograven is vooral gekozen voor Nieuw-Hoograven omdat daar, anders dan in Oud-Hoograven, momenteel geen grote ingrepen plaatsvinden. In Oud-Hoograven vindt herstructurering plaats, wat geen 'gewone' situatie is, en wat de ervaringen van bewoners sterk zou kunnen kleuren. IJburg is een typisch voorbeeld van een nieuwe wijk die is opgezet volgens de principes van *new urbanism*. Uitgangspunten zijn daarbij onder andere diversiteit, zoals gemengde woningtypes als koop en huur. In dit type Vinex-locaties wordt ook de kwaliteit van de architectuur en stedenbouw belangrijk gevonden, gericht op het zich laten 'thuis voelen' van bewoners en het bevorderen van onderling contact. Verder is bouwen volgens principes van duurzaamheid vaak een punt van aandacht.

3.2 Wijkbeschrijvingen

*Hoograven*⁹

Hoograven ligt in het zuiden van Utrecht en bestaat uit het vooroorlogse Oud-Hoograven (inclusief Tolsteeg) en het naoorlogse Nieuw-Hoograven (inclusief de Bokkenbuurt). Samen met Lunetten vormt Hoograven het stadsdeel Zuid. Oud-Hoograven bestaat voornamelijk uit langgerekte straten met eengezinswoningen uit de jaren dertig met privétuinen.

Langs de Vaartsche Rijn staan enkele bedrijfs- en fabriekspanden. In Tolsteeg staan 388 woningen van de hand van architect Rietveld. Hoograven telt in totaal bijna 15.000 bewoners.

Nieuw-Hoograven - exclusief de Bokkenbuurt - is de eerste grote naoorlogse uitbreidingswijk van Utrecht en bestaat voornamelijk uit portiekflats (meergezinswoningen) met 4-6 bouwlagen zonder lift. Met deze uitbreidingswijk heeft de gemeente geprobeerd een groot stadsdeel op te bouwen dat bestaat uit overzichtelijke hoven en rechthoekige wooneenheden met groene binnenterreinen. Het wordt daarmee ook wel beschreven als een 'gestempeld'

Noot 9 Bronnen: www.kei-centrum.nl en Marissing 2008.

karakter.

Elke wooneenheid bestaat uit ongeveer 300 woningen, waarin een soort minisamenleving zou passen. Naast de binnenterreinen, die als semipublieke tuin dienen, kent de wijk ook veel openbaar water en groen. Het groene karakter van de wijk wordt als een van de belangrijkste kwaliteiten gezien. In de jaren tachtig kende de wijk verschillende kleine winkelcentra, die langzamerhand werden opgeheven. Op dit moment zijn er twee grotere winkelcentra: één in het zuidelijke en één in het noordelijke deel van de wijk. In Nieuw-Hoograven wonen ruim 6500 inwoners met 16% koopwoningen en 76% sociale woningbouw. In Nieuw Hoograven-Bokkenbuurt wonen veel allochtonen (51%), waarvan het merendeel van Marokkaanse herkomst is (28%). In Oud Hoograven/Tolsteeg is het percentage inwoners van Marokkaanse herkomst 3%. Nieuw-Hoograven is aan de ene kant een 'jonge' buurt van allochtone gezinnen, met relatief veel kinderen en jeugd jonger dan 17 jaar (23%). Aan de andere kant vergrijsst de buurt, met een toename in het aantal alleenstaanden en een- en tweepersoonshuishoudens van zowel allochtone als autochtone afkomst. Vaak zijn dit bewoners die er lang geleden zijn komen te wonen en er oud zijn geworden. In sociaaleconomisch opzicht is het een wijk met relatief veel lage inkomensgroepen, laag opgeleiden en werklozen.

Uit de Wijkenmonitor 2008 van de gemeente Utrecht komt in de wijk Zuid naar voren dat bewoners - meer dan in 2004 - aangeven onvoldoende sociale contacten te hebben. Hoograven is één van de Utrechtse Krachtwijken, waar extra geld voor beschikbaar is.

*IJburg*¹⁰

IJburg maakt deel uit van het Amsterdamse stadsdeel Zeeburg, samen met de Indische buurt en het Oostelijk Havengebied. Het is ontworpen en gerealiseerd door het projectbureau van de centrale stad.

IJburg is een nieuwbouwwijk die niet in één keer is aangelegd. Het is een gebied dat steeds in blokken wordt opgeleverd. Daardoor komen er steeds (grote) groepen bewoners ineens bij. De wijk heeft een blokkenstructuur, die niet alleen fysiek is. Bewoners denken en spreken in termen van woningblokken, die ook elk een eigen nummer hebben. Binnen elk blok zijn verschillende typen woningen te vinden: koop en huur, appartementen en eengezinswoningen. In mei 2008 telde IJburg ruim 10.000 inwoners.

Anders dan de meeste nieuwbouwwijken, is IJburg stedelijk opgezet met een grote woningdichtheid. IJburg heeft zowel stedelijke als suburbane kenmerken: het is een buitenwijk en een wijk waar het centrum van Amsterdam in een half uur reistijd te bereiken is.

Een andere bijzonderheid is dat in IJburg is gebouwd en ook de woningtoewijzing wordt gedaan volgens de visie 'wijk zonder scheidslijnen'. Dat betekent dat verschillende bevolkingsgroepen door elkaar heen wonen: huur- en koopwoningen staan naast elkaar in een verhouding van 30%-70%. In Amsterdam als geheel is die verhouding andersom: 80% huur en 20% koop. Het betekent ook dat mensen met en zonder beperking naast elkaar wonen, al dan niet in een beschermde woonvorm, en kopers wonen naast sociale huurders die (soms tijdelijk) herplaatst zijn in het kader van de stadsvernieuwing.

De meeste bewoners komen uit Amsterdam, waar ze gemiddeld al 16 jaar woonden. Ze zijn op IJburg komen wonen vanwege de ruimere woningen en de nabijheid van de stad, waar ze vaak werk hebben. De gemiddelde leeftijd

Noot 10 Bron: Lupi e.a. 2007.

van de bewoners is laag: 28 jaar. Dat komt door de oververtegenwoordiging van gezinnen met jonge kinderen, die gemiddeld 5,7 jaar zijn. Ouderen en eenpersoonshuishoudens zijn in IJburg ondervertegenwoordigd. Het opleidingsniveau is hoog, met veel academici en HBO-ers. Mannen en vrouwen werken bijna fulltime, ook als ze kinderen hebben. Het algemene beeld van de bewoners van IJburg is dat van jonge autochtone stedelingen met kinderen, die goed opgeleid en carrièregericht zijn.

3.3 Selectie van respondenten

Hoograven

De deelnemers aan de groepsgesprekken werden geselecteerd via lokale contactpersonen. In Hoograven leverde de assistent wijkmanager een lijst van contactpersonen aan de onderzoekers, waaronder de beheerder van de kinderboerderij Rotsoord. De beheerder van de kinderboerderij - tevens vrijwilligersorganisatie en sociale ontmoetingsplek in de wijk – was zeer behulpzaam wat voldoende (diverse) deelnemers opleverde voor de beoogde twee gesprekken.

Deelnemers werden geselecteerd door de beheerder die op verschillende dagen in de week op willekeurige wijze bewoners benaderde, die aanwezig waren op het terras van de kinderboerderij. De criteria waren dat zij niet in het herstructureringsdeel van Hoograven woonden en minimaal een aantal jaren woonachtig waren in de wijk. In totaal namen in Hoograven 14 bewoners deel aan de discussies (allen autochtoon).

IJburg

In IJburg zijn de deelnemers via drie ingangen geworven. De eerste ingang verliep via de Marktmeester van IJburg, een speciaal aangestelde functionaris die professionals en bewoners in contact brengt. Dit resulteerde in drie groepen.

De eerste groep bewoners bestond uit de eerste bewoners van IJburg die er 4-6 jaar woonden, vijf in totaal. Zij werden geworven via een van hen die als journaliste een boek over de pioniers van IJburg had geschreven. Deze groep bestond uit hoogopgeleide tweeverdieners met kinderen, 4 vrouwen en 1 man, allen pioniers van IJburg. Zij zijn vooral werkzaam in creatieve beroepen, zoals meubelontwerper, schilderes, landschapsarchitect of journalist. Zij waren allen autochtone Nederlanders.

De tweede groep werd geworven via de kok van een sociale kookgroep, gerund door een gepensioneerde vrijwilliger en zijn echtgenote. Zij bereiden tegen kostprijs twee maal per week een uitgebreide maaltijd voor ongeveer 10 bewoners van IJburg. De gasten zijn vooral afkomstig uit de sociale huursector, met deels alleenstaande oudere vrouwen (70+) en deels alleenstaande mannen (35-50 jaar) uit één van de beschermde woongroepen. Met deze tien gasten plus de kok en zijn echtgenote vond aansluitend op de maaltijd een groepsgesprek plaats.

Als derde vond een groepsgesprek plaats met Marokkaans-Nederlandse bewoners¹¹. Aan de vorige gesprekken hadden namelijk alleen autochtone Nederlanders en twee bewoners met een Surinaamse achtergrond deelgenomen. De deelnemers van de derde gespreksgroep werden geworven door

Noot 11 Deze bewoners gaven aan niet graag als 'allochtoon aangeduid te worden', maar als (nieuwe) Nederlanders. Wij gebruiken hier vooral de term Marokkaans-Nederlands.

voorzitter van de Marokkaanse moskee (gebedsruimte) op IJburg. Het betrof drie goed opgeleide mannen die opgegroeid waren in Marokko en 15-20 jaar in Nederland woonden. Zij waren getrouwd en hadden kinderen.

Voordat de groeps gesprekken begonnen, vulden de deelnemers een korte vragenlijst in, waarvan de resultaten zijn weergegeven in de onderstaande tabel. We geven in deze tabel, gezien de lage aantallen, geen percentages maar absolute aantallen weer. Het diende vooral om de onderzoekers een globaal beeld te geven van de deelnemers. De vragenlijst zelf treft u aan in de bijlage.

Tabel 1 Kenmerken van deelnemers aan de groeps gesprekken per wijk

	Hoograven	IJburg	Totaal
Geslacht			
• Man	6	8	14
• Vrouw	8	9	17
Opleiding			
• Lagere school	1	1	2
• Middelbare school	2	3	5
• MBO	2	2	4
• HBO/WO	9	11	20
Leeftijd			
• 25-40	1	4	5
• 41-65	9	9	18
• > 65	4	4	8
Type woning			
• Huur	3	10	13
• Koop	11	17	28
Woontijd			
• < 1 jaar	0	2	2
• 1-3 jaar	0	9	9
• 3-5 jaar	1	6	7
• > 5 jaar	13	0	13
Totaal	14	17	31

Er waren grote verschillen tussen individuele bewoners, en ook tussen de verschillende bewonersgroepen met wie gesproken is. Dat zorgde voor diversiteit binnen de totale groep van 31 bewoners.

De verdeling tussen mannen en vrouwen was in beide wijken ongeveer gelijk. Opvallend is dat er aan alle vijf gesprekken vooral hoger opgeleiden van middelbare leeftijd deelnamen. Ook zaten er meer bewoners van koopwoningen aan tafel dan huurders. Bijna alle bewoners woonden naar tevredenheid en hadden geen verhuisplannen.

Verschillen tussen de deelnemers uit IJburg en Hoograven betreffen vooral de woontijd: de geïnterviewde bewoners uit Hoograven woonden er al lang, sommigen zelfs langer dan 25 jaar. In IJburg was dat (uiteraard) niet het geval, het is immers een nog zeer recente nieuwbouwwijk waar de eerste huizen pas in 2003 zijn opgeleverd.

De twee gespreksgroepen in Hoograven waren redelijk heterogeen samengesteld in de zin dat bewoners uit verschillende delen van Hoograven kwamen, zowel mannen als vrouwen aan tafel zaten, verschillende leeftijdsgroepen en verschillende beroepen en huishoudsamenstellingen. In IJburg waren de afzonderlijke groepen homogener, de verschillen zaten vooral tussen de drie groepen.

Representativiteit en selectiviteit

Uiteraard hebben we met deze beperkte aantallen bewoners niet een representatief beeld van alle bewoners van beide wijken kunnen neerzetten. Wel kwam het profiel van de deelnemers uit Nieuw-Hoograven in grote lijnen overeen met de wijktyping: bewoners met en zonder kinderen, stellen en alleenstaanden, kleine huishoudens en oudere zowel als jongere bewoners. Eén bevolkingsgroep ontbrak echter: de Marokkaans-Nederlandse bewoners die toch een aanzienlijk deel uitmaken van Nieuw-Hoograven.

Onder de deelnemers van IJburg bevonden zich zowel (sociale) huurders als kopers, mensen met en zonder kinderen, met en zonder beperking, jonge autochtone en hoogopgeleide stedelingen, alleenstaande ouderen en enkele Marokkaans-Nederlandse bewoners.

Een tweede beperking is dat alle bewoners werden geworven binnen reeds bestaande sociale contexten. Ook waren zij allen tevreden over hun woonsituatie en niet verhuigeneigd. Hoewel de meeste deelnemers in Hoograven elkaar niet kenden, waren zij wel regelmatige bezoekers van de kinderboerderij of werkten er als vrijwilliger. In IJburg kenden de deelnemers elkaar, soms omdat ze vrienden, kennissen of goede burens waren, soms omdat ze wekelijks met elkaar de maaltijd nuttigen en soms omdat ze gezamenlijk in de culturele vereniging van de moskee actief waren.

Dit had echter ook voordelen. Deelnemers spraken daarom niet alleen openlijker met elkaar, maar vertegenwoordigden daarmee ook bewoners die interesse hebben in sociale contacten in de omgeving. Daarmee konden zij – beter dan degene die geen behoefte hebben aan contacten in de buurt – aangeven welke factoren (op positieve wijze) voor hen aan het thuis voelen in de buurt hadden bijgedragen.

Ondanks de bovenstaande beperkingen menen we wel op grond van de gesprekken en de redelijke diversiteit van hun achtergronden, een indicatie te kunnen geven van de beleving van bewoners van thuis voelen in de buurt.

3.4 Groepsgesprekken

De gesprekken vonden plaats aan de hand van een gespreksleidraad. Nadat bewoners de vragenlijst hadden ingevuld, stelden ze zich voor en gaven zij kort antwoord op de vraag of zij zich thuis voelen in de wijk. Vervolgens kwamen de volgende vragen aan de orde:

- 'Wat verstaat u onder 'thuis voelen'?
- Welke gebeurtenissen of veranderingen in uw leven en de wijk hebben ervoor gezorgd dat u zich *meer* of juist *minder* bent gaan thuis voelen? Daarbij benadrukten we steeds dat zij zoveel mogelijk moesten terugvalen op eigen ervaringen en gebeurtenissen of veranderingen die ze zelf hebben meegemaakt.
- Hoe staat u tegenover duurzaam wonen en duurzaam energie gebruik en overweegt u wel een gezamenlijke initiatieven te nemen op dat vlak? Bij deze vraag bleek dat bewoners weinig idee hadden wat duurzaam wonen was. De onderzoekers gaven daarom voorbeelden zoals energiebesparende kranen, waterreservoirs van waswater voor toiletten, zonnepanelen, windturbines, zonnewanden, ecologische tuinen en een wijkinrichting die dier- en plantvriendelijk is.

De interviewleidraad is opgenomen in de bijlagen.

Bij de gesprekken waren steeds twee onderzoekers aanwezig. Eén van hen leidde de gesprekken, de tweede onderzoeker maakte het verslag, daarbij ondersteund door een geluidsopname van het gesprek. De gesprekken duurden ongeveer 2 uur.

3.5 Analyse en verslaglegging

De analyse gebeurde op kwalitatieve wijze. Daarbij baseerden de onderzoekers zich op de bijna letterlijk uitgetypte interviewverslagen. Deze werden in de kantlijn voorzien van kernwoorden (labels), die op aparte vellen werden gezet, onderling in verband gebracht en geordend tot meer algemene categorieën. Deze categorieën en de ordening daarvan, werden gebruikt als basis voor de verslaglegging.

Bij de analyses en de resultatenbeschrijvingen zijn de gegevens van beide wijken als één geheel beschouwd. De reden was dat de antwoorden niet heel erg uiteenliepen en dat een onderscheid op basis van slechts twee gesprekken in de ene wijk (Hoograven) en drie gesprekken in de andere wijk (IJburg) moeilijk te maken was.

Bij de verslaglegging in dit rapport is uit privacyoverwegingen niet aangegeven wie welke onderwerpen inbracht, zodat de weergegeven tekst niet te herleiden is tot individuele uitspraken.

4 Resultaten

In dit hoofdstuk beschrijven we eerst in paragraaf 3.1. de verschillende aspecten die bewoners noemden, wanneer het gaat om de vraag wat voor hen 'thuis voelen' 'in de buurt betekent - soms nader geduid met 'waarom woon je graag waar je woont'. Paragraaf 3.2. beschrijft vervolgens wat bewoners aangaven over datgene wat op positieve wijze bijdraagt aan dat gevoel van thuis voelen.

De ordening van de thema's die we in beide paragrafen hebben aangebracht weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs wat bewoners het belangrijkste vonden. 'De' bewoner bestaat immers niet – de onderlinge verschillen zijn groot - en ieder legde zo zijn of haar eigen prioriteit. Wel hebben we zo dicht mogelijk proberen te blijven bij de indruk die wij als onderzoekers kregen op grond van de gesprekken.

4.1 Thuis voelen

Tevreden met jezelf

Uit de gesprekken kwam naar voren dat thuis voelen als het ware van binnen naar buiten gaat: 'thuis voelen in jezelf' en in je huis gaat vooraf aan het thuis voelen in de buurt. Eerst komt met andere woorden een basaal soort tevredenheid en pas daarna ontstaat ruimte voor het actief verkennen van de sociale buitenwereld. Ingrijpende levensgebeurtenissen, zoals het overlijden van een partner of psychische problemen, kleuren het gevoel van thuis voelen in de woonomgeving sterk, zo bleek uit de gesprekken. Zo gaf één van de bewoonsters aan dat zij zich niet meer thuis kon voelen sedert haar man was overleden. Het weduwschap bracht voor haar een dermate groot gevoel van eenzaamheid met zich mee, dat dit het heel bepalend was voor de wijze waarop zij de buitenwereld en het contact met anderen ervoer. Ook voor mensen met een psychische aandoening of psychosociale problemen, geldt dat het thuis voelen in de buurt overstemd kan worden door het gevoelsleven. Soms heeft het thuis voelen in de buurt geen prioriteit omdat mensen met andere, voor hen belangrijkere levenskwesaties bezig zijn. Eén van de oudere bewoonsters van IJburg (76 jaar) drukte het als volgt uit: *“Je huis moet op orde zijn, maar je moet ook zelf tevreden zijn. Als dat allebei goed is kun je verder kijken. Dan pas komt de rest.”*

Zelfbewust zijn

De nieuwe Nederlanders, die rond hun 20e jaar naar Nederland gemigreerd waren, benadrukten ook het belang van 'je van binnen goed voelen', maar op een andere manier. Zij relateerden thuis voelen primair aan zelfbewustzijn en gevoel voor eigenwaarde.

“Ik voel me thuis omdat ik weet wie ik ben.”

“Thuis voelen is voor mij zoveel mogelijk mezelf kunnen zijn.”

Ook gaven deze bewoners aan 'zich overal thuis te voelen'. Dat kwam, zo legden ze uit, omdat migratie van het ene naar het andere land een dermate grote stap betekent, dat het niet meer zo veel uit in welke wijk of buurt ze in dat 'andere land' wonen. Het verschil met het moederland, het thuisland, blijft groot. *"Je mist een hoop dingen, de geur van mijn land, heimwee."*

Migratie betekende voor deze bewoners ook dat er sterke motivatie bestaat om binnen de bestaande grenzen, zo veel mogelijk te bereiken in de zin van zichzelf te ontwikkelen en de meegegeven talenten te benutten. Voor deze bewoners was thuis voelen *"de drive om er het beste van te maken."*

Thuis in je huis

Herhaaldelijk hoorden we van bewoners dat thuis voelen primair begint bij het eigen huis. Dat gold in ieder geval voor de wat oudere bewoners:

"Het eerste wat bij me opkomt bij thuis voelen is mijn eigen huis. Dat moet in orde zijn." (bewoonster Hoograven, 68 jaar).

Ook gaf één van de Marokkaanse Nederlanders, die ongeveer 10 maanden in IJburg woonde, aan:

"Thuis voelen doe ik in mijn eigen huis. Ik doe de deur dicht en dan voel ik me thuis. Daarbuiten doe ik gewoon mijn ding."

Thuis voelen betekent ook dat je weer graag terugkomt in je eigen huis als je een tijd weg bent geweest. Dit gaven verschillende bewoners aan die vanwege familiebezoek soms een periode in het buitenland - eigen moederland - verblijven. Een Surinaamse bewoonster uit IJburg:

"Thuis voelen is dat je terug naar je huis verlangt. Ik overwinter in Suriname bij mijn moeder maar ga graag weer terug naar huis. Dat thuiskomen begint dan als ik de IJburg brug zie."

Een Marokkaans-Nederlandse bewoner (48 jaar) drukte het op vergelijkbare wijze uit:

"Thuis voelen is dat je terugkomt van vakantie en je over de witte brug komt en je denkt 'ik kom thuis'."

Geaccepteerd

De nieuwe Nederlanders geven aan dat een algemeen gevoel van acceptatie belangrijk is om zich thuis te voelen. Ze willen zich kunnen bewegen door de buurt zonder niet vreemd aangekeken worden.

"Het thuis voelen begint bij mij dat ik op prettige manier door de stad kan wandelen. Dat ik gewoon in de buurt kan lopen met mijn kinderen." (Marokkaans-Nederlandse bewoner, 42 jaar).

Dit 'gewoon door de buurt lopen' lukt blijkbaar niet altijd. Bewoners die zich anders kleden dan men gebruikelijkerwijs op IJburg ziet, vallen op en krijgen te maken met bepaalde reacties:

"In de ramadantijd liep iemand van ons in een djellaba. Toen we langs de dagzaak liepen, stond een groepje bezoekers op die elkaar aanstootten en ons vanachter het raam van begin tot eind gingen staan nastaren." (Marokkaans-Nederlandse bewoner, 48 jaar).

Deze bewoners geven aan dat zij graag de angst willen wegnemen die zij ervaren bij andere bewoners. *"Er zijn mensen die vinden dat er teveel allochtonen zijn. Dat merk je in hun houding en dat werkt negatief."* Zij willen andere bewoners laten zien wat hun cultuur is.

Verschillende bewoners van IJburg, ook de autochtone Nederlanders, geven aan dat zij meer diversiteit hadden verwacht op IJburg (*"ik dacht dat het veel meer gemêleerd zou zijn"*). Dat zou voor hen het grootstedelijke karakter van de wijk versterken.

Overigens spraken in Hoograven bewoners zich duidelijk positief uit over de aanwezigheid van nieuwe Nederlanders in hun buurt. Daarbij merken we op dat in Hoograven veel Marokkaanse Nederlanders wonen.

Zo vond een bewoonster van Hoograven dat de aanwezigheid van 'allochtone' bewoners haar een gevoel van veiligheid gaf.

"Zij hebben nog de oude normen en waarden over burens, dat zie je bij de autochtone Nederlanders niet meer." (bewoonster Hoograven van 66 jaar)

"Ik vindt de normen en waarden van de allochtone buurtbewoners prettiger. Ik koop regelmatig in die winkeltjes en als ik dan niet genoeg geld bij me heb, is dat geen probleem. Dat komt een volgende keer wel weer, zegt de eigenaar dan." (bewoner Hoograven, 45 jaar).

De eigen attitude maakt daarbij veel uit. Verschillende bewoners beamen dat:

"Als je eigen houding open is, zijn allochtonen eigenlijk veel vriendelijker en opener dan autochtonen."

Mensen kennen

Veel bewoners associëren thuis voelen met sociale contacten in de buurt, wat kan variëren tot oppervlakkig contact op straat tot echte vriendschappen. De meeste bewoners lijken vooral een basale houding van vriendelijkheid, beleefdheid en wellevend belangrijk te vinden:

"Ik zou me niet meer thuis voelen als de vriendelijkheid verdwijnt, dat is voor mij een stukje menselijkheid. Ik groet ook veel mensen die ik niet ken." (bewoonster IJburg, 39 jaar)

Veel bewoners maken wel een duidelijke grens tussen vrienden en burens. Er is wel contact met de burens - 'links rechts', maar dat is oppervlakkig en vriendelijk 'op afstand'.

"Soms drinken we wel eens een biertje samen, maar verder zijn we toch op ons eigen. Nee, vrienden zijn we niet" (bewoner Hoograven, 67 jaar)

Of

"We drinken wel eens koffie of lopen bij elkaar binnen. Maar we overlopen elkaar niet." (bewoonster Hoograven, 65 jaar).

"Wel elkaar groeten, maar je hoeft niet bij elkaar over de vloer te komen, maar. Ik hoef niet per se vriendschap met de burens." (Marokkaans-Nederlandse bewoner, 42 jaar).

Andere bewoners, onder wie vooral de pioniers op IJburg, associëren thuis voelen ook met persoonlijke relaties, mensen met wie ze ook van alles ondernemen.

"Thuis voelen is voor mij goed contact hebben met andere bewoners en samen dingen doen." (bewoonster IJburg, 45 jaar)

"Thuis voelen is mensen kennen waar je veel mee deelt" (bewoonster IJburg, 40 jaar).

"Mijn burens zijn mijn vrienden geworden. Mijn vrienden in Amsterdam zeggen dan tegen 'we zien je nooit meer, kom je dan nooit meer van dat eiland af'. Maar ik daar genoeg aan. Ik ga zelfs met ze op vakantie." (bewoner IJburg, 48 jaar).

Heel 'close' zijn met de burens brengt altijd een risico met zich mee, namelijk dat het in het tegendeel omslaat. Dat kan heel snel gebeuren, zo geven bewoners aan. Het aanvankelijk leuke en gezellige contact loopt dan heel hard spaak.

"We hadden gedacht gezamenlijk de schilder te regelen om onze 15 gebouwen paars te maken. Na veel overleg en tijdsinvestering leidde dit toch tot onenigheid en ruzie.

Als iets heel dicht bij komt kan het ook snel omslaan naar iets negatiefs. Dat is een risico van te close worden met je burens." (bewoonster IJburg, 45 jaar)

Zorgen voor elkaar

Bewoners zorgen ook wel voor elkaar, zo geven een aantal wat oudere bewoners in Hoograven aan. 'Zorgen voor elkaar' betekent voor deze bewoners - die vinden dat ze een 'goede band' hebben - *niet* dat zij mantelzorg of andere informele zorg geven. Wat zij bedoelen is dat zij een oogje in het zeil houden en op basis van wederkerigheid ook wel eenvoudige diensten uitwisselen, zoals de planten water geven tijdens vakanties.

"Ja.. we zorgen hier wel echt voor elkaar. Dat wil zeggen, we houden elkaar in de gaten. Als de burens of wij op vakantie gaan letten we op elkaars huis en verzorgen we de kat. Ik heb ook de sleutels van de burens. We kunnen op elkaar rekenen." (bewoonster Hoograven, 66 jaar)

Herkend worden

Herhaaldelijk geven de geïnterviewde bewoners aan dat het herkend worden door andere bewoners, een gevoel van thuis geeft in de buurt. Bij sociale contacten gaat het dus niet alleen om dat je andere bewoners kent en groet, maar dat je herkend *wordt* en gegroet *wordt*, ook door bewoners die je zelf niet kent.

Zo gaf een studente van 25 jaar aan die vrijwilligerswerk doet op de kinderboerderij:

"Dan loop je door de supermarkt en merk je dat mensen je herkennen en groeten, ik ken hen dan vaak nog niet eens. Maar dat geeft me echt een gevoel van me thuis voelen, dat je dan een functie of zo hebt."

Een andere bewoner (48 jaar) in Hoograven zegt:

"Kinderen zeggen dan 'hé dat is de boer van de kinderboerderij'. Terwijl ik helemaal geen boer ben, ik doe alleen vrijwilligerswerk op de kinderboerderij en heb dan mijn overal en klompen aan." (41 jarige bewoner uit Hoograven)

Het feit dat je een bewoner kunt 'plaatsen', maar ook dat anderen je kunnen plaatsen, versterkt het thuisgevoel. Zo zijn er in IJburg een aantal woon- groepen waar mensen met een beperking beschermd wonen.

"Als mensen weten dat je uit de woongroep bent en ze kennen dan anderen uit de woongroep, herkennen ze mij ook eerder, dan zijn ze iets vriendelij- ker." (bewoner, 46 jaar)

Ons soort mensen

Het Nederlandse beleid is sterk gericht op mixen en mengen. Ook op IJburg is het beleidsstreven te zorgen voor diversiteit in de wijk. Hoe nastrevens- waardig en noodzakelijk het in contact brengen van verschillende bevol- kingsgroepen ook is, er zit één nadeel aan: het versterkt niet de sociale sa- menhang. *Birds of a feather flock together* zeggen de Britten: soort zoekt soort. De omgang met mensen dezelfde achtergrond en interesses versterkt het thuisgevoel. Zo gaf een van de pioniers van IJburg aan, dat zij meteen aansluiting vond in de buurt omdat zij gelijkgestemden trof die zij benoemde als 'ons soort mensen':

"Zoveel leuke en interessante mensen waar je veel mee kan praten, over kunst bijvoorbeeld. We hebben toch een hoop gedeelde dingen. We zijn allemaal hoog opgeleid. Iedereen vindt z'n baan belangrijk en z'n hart ligt daar ook. Ook veel creatieve beroepen en dat is niet geheel toevallig denk ik." (Bewoonster IJburg, 39 jaar)

De Marokkaans-Nederlandse bewoners van IJburg ervaren iets soortgelijks, en vinden aansluiting bij andere buurtgenoten via gedeelde geloofstradities. *"Hoewel we al een paar jaar in IJburg wonen heb ik nooit een Marokkaan gekend tot de afgelopen ramadan. We hebben elkaar toen leren kennen via een gezamenlijk ramadanviering. Ontmoeting gaat bij ons bijna altijd via de moskee, niet via het café of zo."* (bewoner, 48 jaar)

Vanaf dat moment zijn deze bewoners elkaar blijven opzoeken. Niet veel later hebben ze een eigen culturele vereniging opgericht. Deze wil activitei- ten voor kinderen, jongeren en vrouwen gaan organiseren.

"We willen voorkomen dat onze kinderen later overlast gaan geven en ho- pen dat zij hun talenten wel goed benutten." (bewoner IJburg, 48 jaar)

Meteen thuis

Thuis voelen is niet iets wat per se veel tijd heeft om te groeien. Hoewel het beeld heerst dat thuis voelen iets is wat voorafgaat aan een (lange) periode van wennen, en sociale samenhang in een buurt iets is wat zich langzaam opbouwt, klopt dit lang niet altijd.

Pioniers van IJburg geven aan: *"De sociale cohesie was hier vanaf het begin groot"*.

Soms is het reeds kennen van één andere bewoner, met wie samen iets ondernomen kan worden, al genoeg. Zo geven twee oudere bewoonsters, die samen bijna dagelijks uitstapjes naar de stad maken:

"Wij hadden elkaar, dus ik heb me hier vanaf het begin thuis gevoeld. Wij kenden elkaar al uit het verzorgingshuis in Zuid. Daar aten altijd al samen."

Het lang van tevoren bezig zijn met de woning, kan ertoe leiden dat er contacten ontstaan met andere bewoners voordat de nieuwe bewoners

intrekken:

"Vanwege privacy redenen was het bij de aankoop moeilijk om contactgegevens van elkaar te krijgen. We hebben toen een website opgezet waar de andere kopers van een bepaalde straat of blok zich konden melden. Dat gebeurde ook en zo kenden we elkaar al voordat we aan het klussen sloegen". (Bewoonster IJburg, 40 jaar)

Het in de weer met de woning vóór de verhuizing, geldt niet alleen voor kopers, zoals een oudere bewoonster uit een sociale huurwoning zei:
"Ik heb me hier thuis gevoeld vanaf dag één. Ik heb vanaf papier mijn woning moeten kiezen. Dat is heel goed gegaan. Ik ben gepensioneerd, en voordat ik de sleutel kreeg had ik tijd zat om de inrichting te regelen en uit te kiezen.

Veilig voelen

Sommige bewoners geven aan dat voor hen thuis voelen betekent dat ze zich veilig voelen. Het gaat dan om veiligheid in en rondom het huis *"'s morgens wakker worden en weten dat er nog alles nog is"*. Maar ook zich vrij kunnen verplaatsen door de wijk en de stad *"als ik 's avonds op de fiets van de stad naar huis ga"* (bewoonster Hoograven, 45 jaar).

Bekenden in de buurt helpt wel om het veiligheidsgevoel te vergroten.
"Ik voel me niet onveilig vanwege die hangjongeren, maar ja, ik sport ook elke week met die jongens in de fitness club. Ik ken hen en zij kennen mij." (bewoner Hoograven, 59 jaar)

"We hebben laatst een aantal akkefietjes gehad en dan zie je dat de jongeren die het meest vervelend waren, degenen waren die we niet kenden. Het weten waar iemand woont is vaak al voldoende. Die spreek ik daarom ook veel gemakkelijker aan." (bewoner Hoograven, 44 jaar)

Fysieke omgeving: groen en ruim

Alle geïnterviewden gaven aan dat de fysieke aspecten van de omgeving een rol speelden bij het thuis voelen. In Hoograven, de oude en vrij dichtbebouwde stadswijk, wordt de aanwezigheid van 'groen' belangrijk gevonden en een gevoel van 'ruimte' tussen de huizen.

"Groen is heel belangrijk voor de sfeer, het stimuleert mensen om naar buiten te komen." (bewoners Hoograven)

Ook de kinderboerderij fungeert als groene plek in de buurt, die de volgende waardering krijgt: *"Een stukje paradijs in de wijk"* (bewoonster van 68 jaar).

In IJburg wordt de aanwezigheid van water door alle geïnterviewde bewoners gewaardeerd. *"Er is water en het is ruim. Ik ben geboren aan het water, dus als er water is dan vind ik het goed."* (Marokkaans-Nederlandse bewoner, 48 jaar)

Water en uitzicht op water, geeft een gevoel van ruimte:

"Ik voel me erg thuis. Op de eerste plaats komt dat door het aangepaste huis. Daarnaast de ruimte en het water. Dat kan ik zelfs zien vanuit mijn huis. Dat is een uniek uitzicht 's zomers." (bewoonster IJburg met beperking, 40 jaar).

Verder ontstaat met de aanwezigheid van water de mogelijkheid om te zwemmen, wat vooral leuk is voor kinderen. Ook kunnen bewoners 'uit-waaien' door de aanwezigheid van een klein natuurgebied.

Groen maakt sociaal

De groene plekken stimuleren mensen in contact te komen met elkaar.

"Die buitenlandse vrouwtjes gaan altijd op de bankjes buiten zitten waar wat groen omheen is. Dus als het weer het even toelaat zitten ze daar. Dan maak ik een praatje met ze als ik de hond uitlaat." (bewoonster Hoograven, 59 jaar)

"De kinderboerderij trekt veel buurtbewoners. Met mooi weer zit het vol." (bewoonster Hoograven, 66 jaar).

"Op warme zomerdagen is dat geweldig. Zodra het goed weer is gaan we naar Ons Kiezelstrandje. Iemand kan dan de kinderen meenemen. Dat geeft jezelf ook vrijheid. Je hoeft niet eens af te spreken wie de wijn meeneemt. Het gaat vanzelf, het ontstaat." (bewoonster IJburg, 45 jaar)

Gerust hart laten spelen

Voor bewoners met kinderen, is het belangrijk plekken te hebben die min of meer 'afgesloten' zijn en waar kinderen vrijelijk kunnen lopen en spelen zonder gevaar.

"Bouwelementen zoals de afgesloten steeg die de tuinen met elkaar verbindt zijn heel belangrijk voor je als ouder. Dan weet je dat je de kinderen veilig vrij kunt laten rondlopen." (bewoonster IJburg, 39 jaar).

Dit brengt de ouders met elkaar in contact en geeft een gevoel van gedeeld verantwoordelijkheid:

"Daardoor voeden we de kinderen ook een beetje samen op." (bewoner IJburg, 48 jaar).

"Als grootouders is de kinderboerderij, omdat ie zo afgesloten is, een fijne en veilige plek waar we niet angstig op de kinderen hoeven te letten." (bewoonster koopwoning, 68 jaar)

Architectuur

Geen enkele geïnterviewde associeerde thuis voelen met de architectuur van de buurt of wijk, ook niet wanneer daar expliciet naar gevraagd werd. Zoals we hierboven aangaven zijn wel specifieke bouwelementen belangrijk die een functionaliteit hebben, zoals het veilig laten spelen van de kinderen. Ook de aanwezigheid van groen, water en een gevoel van ruimte waren van belang. Maar de esthetische kanten leken geen rol te spelen.

"Mooie architectuur? Als het maar schoon is." (bewoonster IJburg, 72 jaar)

"Mooie huizen? Gewoon: geen rotzooi." (bewoonster IJburg, 85 jaar)

Wat het zwaarst weegt

Wanneer bewoners werd gevraagd wat zij het belangrijkste vinden: sociale contacten, voorzieningen, het uiterlijk van de buurt of samen actief zijn voor de buurt, bleken er twee aspecten doorslaggevend. Veel bewoners gaven aan het kennen van mensen in de buurt en het voorzieningenniveau het belangrijkste te vinden. De sociale en functionele binding bleek dus van doorslaggevende betekenis wanneer het gaat om zich thuis voelen in de buurt.

4.2 Meer en minder thuis

We zagen vier hoofdcategorieën van factoren, gebeurtenissen of veranderingen waarvan bewoners aangeven dat het hen meer, of juist minder heeft doen thuis voelen. Dit zijn:

- 1 Veranderingen in de persoonlijke situatie, en met name verandering van levensfase.
- 2 'Defecten': samen de schouders eronder om een probleem op te lossen.
- 3 Sociale plekken en de 'dubbelop' werking van combinatiefuncties.
- 4 'Entertainment': leuke activiteiten op incidentele basis.

Opvallend was dat bewoners actief meepraatten wanneer het ging om wat hen *meer heeft* doen thuis voelen. Ze vielen echter stil wanneer het ging om het noemen van negatieve factoren. Ze noemden wel de hierboven beschreven 'akkefietjes'. Ook maken nieuwe Nederlanders melding van vervelende incidenten:

"Mijn vrouw draagt een hoofddoek. We hebben meegemaakt dat ze haar laten staan bij de bushalte, de bus stopt soms gewoon niet en rijdt haar straal voorbij." (Marokkaans-Nederlandse bewoner, 39 jaar).

Anderen noemen hangjongeren die een grote mond geven op straat, verloeding en zwerfvuil. Maar daar bleef het bij. Veel meer negatieve gebeurtenissen konden de deelnemers niet benoemen. Wat er zich had voorgedaan werd als vervelend ervaren, maar was niet dermate ingrijpend dat het hen minder deed thuis voelen in de buurt of waardoor zij overwogen om te verhuizen.

We beschrijven daarom in deze paragraaf alleen vooral de positieve gebeurtenissen en veranderingen die werden genoemd, en de verbeterpunten die bewoners in het verlengde daarvan zien.

1 Levensfase

Kinderen krijgen

Alle bewoners met kinderen gaven aan het krijgen van hun kinderen heel bepalend is geweest voor het thuis voelen in de wijk.

Een kind op komst, of het hebben van kleine kinderen, is ten eerste vaak een reden om te verhuizen. De redenen zijn heel praktisch: meer ruimte in huis en kunnen parkeren (uitladen) voor de eigen voorkeur.

"Ik wilde eigenlijk helemaal niet op IJburg wonen, maar toen ik kinderen had was ik heel blij dat ik hier kon wonen. De oudste was al 1,5 en het was altijd zo'n gesjouw en gesleep in de stad. Moeilijk de auto kunnen parkeren, plek zien te vinden, dan weer sjouwen met de boodschappen en het kind tot aan

het huis. Trappen op en af. Wat een zee van ruimte en rust was het hier".
(bewoonster IJburg, 34 jaar)

IJburg wordt dan ook vooral voor mensen met kinderen aantrekkelijk gevonden: *"Als ik geen kinderen zou willen, denk ik niet dat ik hier zou wonen."*
(bewoner IJburg, 48 jaar)

"Als de kinderen het huis uit zijn, zie ik mijzelf wel weer terugverhuizen naar de stad." (bewoonsters van IJburg, 34 en 39 jaar)

Contacten van ouders met kinderen lopen vaak via de kinderen. De kinderen spelen samen en ouders passen op elkaars kinderen.

"Alles gaat hier via de kinderen. Door de kinderen heb ik allerlei mensen leren kennen in de wijk. Dat breidde zich steeds meer uit en daardoor ging ik me eigenlijk steeds meer thuis voelen. En nu wil ik niet meer weg hier." (bewoner Hoograven, 41 jaar).

De sterke focus op de kinderen betekent ook dat bewoners vooral, en bijna uitsluitend, omgaan met bewoners die ook kinderen hebben. De bewonerswerelden met en zonder kinderen lijken scherp gescheiden.

"Of we mensen zonder kinderen kennen? [denkt diep na]. Nou nee, dat weet ik zo niet. O ja, op de hoek woont die gepensioneerde man met zijn jongere vrouw. De kinderen vragen van alles aan hem omdat hij buiten aan zijn motor sleutelt."

Met pensioen

De tweede grote verandering in de persoonlijke situatie die van invloed is op de contacten in de buurt, is de overgang naar de gepensioneerde leeftijd. Wanneer mensen niet meer buitenshuis werken, raakt een deel van hen meer op de directe omgeving georiënteerd.

"Ik heb pas echt contacten in de buurt sinds ik niet meer werk. Voorheen ging ik naar mijn werk, kwam ik thuis, kookte ik en deed ik de gordijnen dicht. 's Morgens ging ik dan weer op pad. Nu ga ik naar de bibliotheek, de kinderboerderij en het winkelcentrum. Dat zijn voor mij dé ontmoetingsplekken." (bewoonsters Hoograven, 66 en 68 jaar)

Wanneer bewoners geen eigen vervoer hebben, wordt de actieradius nog kleiner. *"Na mijn pensioen deed ik op een gegeven moment mijn auto weg. Daarmee raakte ik nog meer op de buurt gericht."* (bewoonster Hoograven, 66 jaar)

Het is overigens niet alleen vanwege de vermeende beperkingen van ouderen dat de oriëntatie op de buurt toeneemt, zoals vaak wordt verondersteld. De oudere bewoners die wij spraken waren overwegend actieve senioren die goed ter been waren.

2 Defecten: samen de schouders eronder

Het ontbreken van voorzieningen, het herstel van iets wat kapot is en een gemeenschappelijke vijand blijken uitstekend te zijn voor het bevorderen van de sociale samenhang in de buurt of wijk. Bewoners komen in beweging wanneer er kwesties spelen die het beste in gezamenlijkheid opgelost kunnen worden. Waar geklust moet worden met fysieke inspanningen, gaan

vaak vooral de mannelijke bewoners samen aan de slag.

"De balkons bleken niet meer goed te zijn, maar dat gold voor een hele rij van onze appartementen. Ik heb toen een groep mensen bij elkaar gekregen, want het was veel goedkoper gezamenlijk in te kopen en van alles zelf te doen. We hebben dat toen gezamenlijk opgelost van vergaderingen tot het storten van beton en het metselen van muren aan toe. Toen heb ik wel veel mensen leren kennen. Samen iets doen, ook al is het een rotklus, werkt heel verbindend." (bewoner Hoograven, 59 jaar)

"Er was nog niet eens een wachthokje bij de halte, vreselijk was dat 's winters, dan stond je in die koude regen. Ik weet nog wel dat een paar van ons toen samen een bushokje getimmerd hebben" (bewoonster IJburg, 39 jaar).

Het klussen staat vaak niet op zich, zoals in IJburg:

"Die mooie zomer -dat was klussen en daarna met z'n allen barbecueën. En de volgende dag wee – klussen en barbecueën."

"Toen ons ontmoetingshuisje voor de kinderen, het Piet Hein Eek huisje¹² weg moest, hebben we het zelf afgebroken en een stukje verder weer opnieuw opgebouwd. Wat een werk was dat, tjonge. de vrouwen brachten dan cake en koffie als ondersteuning voor die timmerende mannen. Heel gezellig was dat." (bewoonster IJburg, 45 jaar)

De vijand verbindt

Ingrepen in de buurt zoals bouwplannen of een nieuwe bestemming van grondgebied, brengt de gemoederen in beweging. Ook hier speelt dat het probleem alleen effectief aangepakt kan worden met gezamenlijke inzet.

"Ze willen achter onze woningen een grote flat met ik weet niet hoeveel verdiepingen neerzetten. Toen hebben we de handen ineen geslagen. Zo hebben we allerlei bewoners leren kennen, niet alleen de burens, maar ook allerlei andere mensen die hier in de buurt wonen." (bewoners Hoograven, 67 en 64 jaar).

In Hoograven stond de kinderboerderij ter discussie vanwege wanbeheer en fraude. Dit riep verontwaardiging op, waardoor een groep bewoners zich ging inzetten voor het behoud van de kinderboerderij.

"Je hebt dan een gezamenlijk belang en dat bindt. Maar het werkt ook zo dat je meer bewust wordt van het belang van een plek omdat die wordt bedreigd." (verschillende bewoners van Hoograven)

3 Sociale plekken

Het is een open deur, maar kan niet vaak genoeg worden herhaald. Het thuis voelen en contacten met andere bewoners, worden bevorderd door de aanwezigheid van ontmoetingsplekken in de wijk. Regelmatige ontmoetingen met bewoners uit de buurt, bevordert de onderlinge familiariteit, laat mensen wennen aan elkaar en vertrouwd raken met elkaars aanwezigheid.

Al eerder noemden we de bankjes, en de spreekwoordelijke speelplekken voor kinderen (liefst op omheind terrein). bewoners gaven ook aan dat kleine winkels en dagzaken belangrijk zijn.

Noot 12 Een door de kunstenaar Piet Hein Eek op bijzondere wijze vorm gegeven houten huisje.

"Veel van de kleine winkels zijn allemaal weggegaan. Door al die winkeltjes die op twee straten zaten kwam je elkaar tegen. Het was compact en alles zat bij elkaar. Nu gaan we naar het winkelcentrum.. Daar komt heel Hoograven winkelen en (her)ken je veel minder mensen. (bewoner Hoograven, 41 jaar).

Zowel de bewoners in de wat oudere stads wijk als Hoograven, als in de vinexlocatie IJburg, geven aan veel waarde te hechten aan winkels waar - niet al te duur – de dagelijkse boodschappen zoals vers brood en verse groenten gekocht kunnen worden.

"Laten we eerlijk zijn, Albert Hein is voor de rijken." (Marokkaans-Nederlandse bewoner, 39 jaar)

Bewoners zien ook mogelijkheden om de bestaande ontmoetingsplekken uit te breiden, wat goed zou zijn voor het onderlinge contact, want *"nu gaan mensen naar de stad omdat er geen café is"* (bewoner Hoograven, 45 jaar).

"Waarom doen ze nou niets extra's met die snackbar, die ligt aan een pleintje, wat stoelen en tafeltjes en je hebt een terras. Aan de overkant van de straat ligt trouwens de welzijnsinstelling, dan kunnen de opbouwwerkers zo de buurt in en het terras op waar bewoners zitten." (bewoner Hoograven, 59 jaar)

Ook op basisscholen zien bewoners nog potentieel:

"Laat kinderen asjeblijft in de eigen buurt naar school gaan, want daar kom je elkaars als ouders daar tegen. Dat is zo'n handig startpunt. Van daaruit kom je vaak op andere dingen samen gaan doen (bewoners Hoograven, 44 jaar en 45 jaar)

Vooral in Hoograven benadrukken bewoners het belang van een vaste plek, waar vrijwilligers werken, met een duidelijke functie – dus niet alleen een ontmoetingsplek:

"Als je ergens bent en dingen doet met andere mensen, dan heb je er meer mee. Ik. Als voorzitter van de biologische tuinen vereniging werk ik samen met vrijwilligers uit de buurt en kom ik veel in contact met mensen. Je leert ook veel mensen kennen door niet de wijk in te gaan maar door op een vaste plek te zijn, daar mensen te ontmoeten en samen iets te doen." (bewoner Hoograven, 48 jaar)

Of een kinderboerderij die verschillende functies combineert: een vrijwilligersorganisatie, een dagzaak met terras, veilige speelplek voor kinderen en een groene plek in de wijk waar het prettig vertoeven is:

"Goud gewoon. Drankje op een terras, mensen tegenkomen uit de buurt, de kinderen kunnen er spelen. Je ziet zelfs bewoners uit het zorgcentrum om de hoek met hun rollators hiernaartoe komen." (bewoonster Hoograven, 67 jaar)

Actief zijn in de wijk en in contact staan met andere bewoners, kan zelfs het thuis voelen in de eigen woning beïnvloeden. Er kan met andere woorden een wederzijds versterkende werking vanuit gaan:

"Sinds ik me meer thuis voel in de buurt ben ik zelfs ons huis gaan herwaarderen. Door mensen tegen te komen heb ik de wijk leren kennen. Dat is voor mij belangrijker geweest voor het thuis voelen in de wijk dan het krijgen van de kinderen." (beheerder kinderboerderij Hoograven, 45 jaar)

Voor alleenstaanden, of het nu jongere of oudere mensen zijn, is de warme maaltijd een ijkpunt op de dag. Zij eten immers thuis anders alleen en veel mensen doen dat niet graag, of kunnen niet goed zelf koken. Dat de behoefte daaraan groot is, blijkt uit het feit dat de bewoners van der sociale eetgroep aangeven: *"Dit soort aanbod zouden we meer moeten hebben op IJburg"*. Zo lang dit niet zo is, geeft één van hen aan: *"Ik probeer elke dag ergens anders te eten"*.

Twee oudere alleenstaande bewoonsters van IJburg (72 en 76 jaar) reizen een paar keer per week naar het zorgcentrum in Amsterdam Zuid en schuiven daar bij de maaltijd aan. Ook leggen ze allerlei bezoeken af in de stad. *"Ik heb zo mijn adresjes"*. Typerend voor deze bewoners is dat zij mobiel zijn en zelfstandig met het openbaar vervoer kunnen reizen.

De Marokkaans-Nederlandse bewoners gaven aan dat zij behoefte hebben aan een ontmoetingsplek waar ze activiteiten voor de jeugd en voor vrouwen kunnen organiseren.

"Voor de vrouwen? Een badhuis zou ideaal zijn. (lacht) Vrouwen onder elkaar, dat geeft veel intimiteit, ongeacht de huidskleur of achtergrond. Ik heb daar hele mooie voorbeelden gezien in het buitenland, waar ze gecombineerd worden met een speelgelegenheid voor kinderen".

4 Entertainment: leuke activiteiten

Ludieke activiteiten, of ze nu zelf opgezet zijn of door de overheid geïnitieerd, dragen bij aan elkaar leren kennen, zo geven bewoners aan. In IJburg wordt de kerstboomverbranding aangehaald, in Hoograven het initiatief 'gluren bij de burens' waarbij burens bij elkaar op bezoek konden gaan. Sommigen brachten de burens een roos. Bewoners uit de woongroep beschermd wonen hebben goede ervaringen met het uitnodigen van burens om bij hen een kijkje te komen nemen.

Typerend voor deze activiteiten is dat ze incidenteel en vaak eenmalig zijn.

4.3 Duurzaam wonen

Ten aanzien van duurzaam wonen en duurzaam gebruik van energie kwam een eensluidend beeld naar voren. Bewoners in beide wijken staan er sympathiek tegenover. Sommige bewoners hebben ook al geëxperimenteerd met zonnepanelen en tonen belangstelling voor windturbines op het dak. Zij geven echter duidelijk voorwaarden aan. Zo moet de begininvestering niet te hoog zijn en moet een investering op afzienbare termijn renderen. Zonder subsidie is de drempel dan wel hoog. *"Het moet wel iets opbrengen. Alleen idealisme is niet genoeg."*

Bij bewoners heerst de indruk dat duurzaam wonen alleen mogelijk is bij nieuwbouwwoningen. Het aanpassen van bestaande woningen wordt als een schier onmogelijke opgave gezien.

In Hoograven wordt het ecologisch tuinieren een interessante optie gevonden, omdat deze makkelijker te realiseren is en zowel onder jonge als oude bewoners draagvlak heeft: *"Als het er zou zijn zou men er wel gebruik van maken."*

In IJburg verwachten de Marokkaans-Nederlandse bewoners dat onder oudere allochtone bewoners de belangstelling voor ecologisch tuinieren, en tuinieren in het algemeen, groot is. Het principe van duurzaamheid past binnen het islamitisch geloof, dat zich duidelijk tegen verspilling uitspreekt. Een

bewoner in Hoograven gaf een voorbeeld van een project voor zuinig energieverbruik dat zeer succesvol was onder allochtone vrouwen.

Bewoners hebben geen voorstelling bij gezamenlijke initiatieven op het vlak van duurzaam wonen, hoewel ze er wel sympathiek tegenover staan. Wanneer het aangeboden wordt, zoals een ecologische tuin, nemen mensen wel deel. Maar iemand anders moet het initiatief nemen. *"Het gaat mij niet een stap te ver om dit zelf allemaal te organiseren."*

In Hoograven zijn plannen voor geveltuinen voor flats. Maar het lijkt bij plannen te blijven:

"Op papier is dit soort initiatieven booming. Maar in de praktijk valt dat toch tegen. We hebben nu overleg met de woningcorporatie over die geveltuinen, maar er is nog niets concreets uit gerold." (bewoner Hoograven, 48 jaar).

Concluderend kan worden gesteld dat er wel interesse is in het thema maar dat de kosten te hoog worden gevonden om er zelf actief mee aan de slag te gaan. Op papier lijkt het meer te leven dan in de praktijk.

In de oude stadswijk Hoograven gaven bewoners daarbij aan dat ze dat vooral iets vonden voor nieuwe wijken. In de nieuwbouwwijk IJburg sprak een aantal bewoners geringschattend over de stadsverwarming. Vergelikbaar met wat de bewoners van Hoograven zeiden, zagen zij niet hoe woningen op dat punt aangepast zouden kunnen worden. Duurzaam wonen is met andere woorden iets voor 'andere wijken'.

5 Conclusies

In dit onderzoek hebben we een beeld geschetst van wat bewoners zelf verstaan onder zich thuis voelen in de buurt of wijk waar ze wonen, en wat bijdraagt aan een positieve beleving daarvan. Daartoe zijn een vijftal groeps gesprekken gevoerd met bewoners in twee verschillende wijken: Hoograven (Utrecht) en IJburg (Amsterdam). De onderzoeksbevindingen zouden aangrijpingspunten moeten bevatten van de wijze waarop de sociale samenhang in buurten en wijken versterkt of onderhouden kan worden.

Thuisvoelen begint bij jezelf

Uit de gesprekken komt naar voren dat er in de literatuur over dit onderwerp, waar slechts drie ruimtelijke niveaus worden onderscheiden, namelijk het eigen huis, de buurt of wijk, en stad, een vierde niveau ontbreekt: dat van het individu. Zeker voor kwetsbare bewoners met een beperking, of bewoners die om een andere reden 'niet lekker in hun vel zitten', geldt het thuis voelen begint met 'thuis zijn in jezelf', je niet ontheemd voelen, tevreden voelen, zelfbewust zijn en gevoel voor eigenwaarde hebben. En vervolgens je huis op orde hebben.

Overigens geldt dit niet alleen voor bewoners die het vanwege het verlies van een partner, lichamelijke of psychische beperkingen minder gemakkelijk hebben. Deels geldt het ook voor nieuwe Nederlanders, die een bestaan in Nederland opbouwen en in hun contact met de omgeving te maken krijgen met vooroordelen en discriminatie. Thuis voelen lijkt zich daarmee van binnen naar buiten te richten: eerst gaat het om je eigen persoon, dan om het huis – en je daar veilig voelen - en pas dan ontstaat er ruimte voor de sociale omgeving. Zo lang een bewoners zich zelf niet goed voelt, is het moeilijk zich thuis te voelen in de buurt.

'De buurt' telt met andere woorden vooral voor mensen die de andere zaken in hun leven op orde hebben. Wellicht gaan deze twee zaken hand in hand: als je 'goed in je vel zit' gaat het maken van contact makkelijker, en als je contact maakt ga je beter in je vel zitten.

Bewoners die alle energie nodig hebben om zichzelf te 'handhaven' hebben weinig emotionele ruimte voor een sociale buitenwereld. Hetzelfde geldt voor bewoners die in de wereld buiten hun huis weinig positieve reacties ervaren. Zij trekken zich terug in hun eigen woning en creëren daar hun eigen veilige thuisbasis.

Thuis voelen is dus op de eerste plaats iets wat in jezelf moet gebeuren en is daarmee wellicht veel meer geïndividualiseerd dan vaak wordt gedacht.

Niet alleen kennen, maar ook gekend worden

Ten aanzien van de verschillende aspecten die bewoners associëren met thuis voelen, noemen zij primair de sociale binding met mensen uit de buurt. De meeste bewoners associëren thuis voelen vooral met mensen kennen in de buurt. Maar evenzeer is het herkend *worden* belangrijk. Ze doelen dan op vriendelijke, oppervlakkige contacten die bestaan uit groeten, soms een praatje maken, en af en toe samen een biertje of een kopje koffie drinken. Een kleiner deel van de bewoners associeert thuis voelen met meer persoonlijke en vriendschappelijke contacten waarin veel samen wordt gedaan en gedeeld met elkaar.

De oudere bewoners geven aan ook wel 'voor elkaar te zorgen'. Dit is interessant in het kader van de Wmo, waar het doel is de sociale samenhang in

buurten en wijken te versterken. Dat kan onder meer bereikt worden door het ontstaan van een vangnet voor kwetsbare bewoners waarin hulp en steun wordt geboden. Uit de gesprekken maken wij echter op dat het zorgen voor elkaar tussen burens een minder intensieve invulling had. Geen van hen doelt op mantelzorg of andere vormen van informele zorg. Zij leggen zorgen voor elkaar uit als 'een oogje in het zeil houden', en de uitwisseling van eenvoudige wederzijdse diensten, zoals de planten water geven met vakantie en reservesleutels in bewaring houden. Wij denken dat deze bewoners in dat opzicht niet veel anders zijn dan andere bewoners. Ook op grond van ander onderzoek¹³, concluderen wij dat het reëel is om zorg voor de burens op die wijze te interpreteren, en ervan uit te gaan dat dit type het maximaal haalbare is in de meeste wijken en buurten – de uitzonderingen daargelaten.

Sociale plekken voor bridging en voor bonding

Behalve een sfeer van vriendelijkheid, elkaar groeten en mensen kennen, zijn vooral sociale plekken van belang voor het thuis voelen in de buurt. Uit de gesprekken maken wij op dat twee type plekken van belang zijn. Bewoners hebben ten eerste behoefte aan functionele ontmoetingsplekken waar familiariteit wordt opgebouwd: plekken waar bewoners elkaar regelmatig tegenkomen omdat ze er moeten zijn vanwege de voorzieningen die er worden aangeboden. Zo wennen bewoners aan elkaars aanwezigheid en krijgen zij een beeld wie in de buurt woont en waar. Functionele sociale plekken zijn bijvoorbeeld kleine winkels die dicht bij elkaar liggen en waar mensen uit de eigen buurt de dagelijkse verse boodschappen kunnen halen. Ook gaat het om dagzaken, zoals een broodjeszaak, ijsboer of cafetaria met een terras.

Vooral wanneer dit type sociale plekken meerdere functies combineren, geldt de 'kracht van de herhaling'. Een voorbeeld is de kinderboerderij die vrijwilligersorganisatie is en een terras combineert met een speelplek voor kinderen. Een ander voorbeeld is een badhuis waar ook speelplekken voor kinderen zijn of Nederlandse taallessen worden gegeven. Er ontstaat dan een zelfversterkend effect omdat bewoners op verschillende manieren met elkaar te maken krijgen. Basisscholen zouden eveneens die functie in de buurt kunnen hebben, vooral wanneer de leerlingen – en dus ook de ouders – uit de omringende buurt komen. Daarbij willen we benadrukken dat 'uit de buurt komen' voor bewoners niet betekent dat dit samenvalt met de buurt- of wijkindeling zoals de gemeente die hanteert. 'In de buurt wonen' is een vloeiender en flexibeler opvatting van de woonomgeving, en zal deels wel en deels niet met de officieel vastgestelde grenzen samenvallen.

Naast de plekken waar familiariteit wordt opgebouwd, zijn ontmoetingsplekken nodig waar gelijkgestemden elkaar kunnen treffen en activiteiten organiseren voor 'ons soort mensen'. Dat zijn de plekken waar de meer duurzame contacten worden opgebouwd, waar een duidelijk groepsgevoel heerst, en die de basis vormen voor onderlinge hulp en steun. Het zijn met andere woorden de plekken waar sociale samenhang wordt opgebouwd en onderhouden.

Bewoners en clubs hechten eraan dat zij een eigen karakter en sfeer kunnen geven aan een ruimte. Dat kan een gebedsruimte zijn van een religieuze of levensbeschouwelijke groep, maar ook een kunstzinnig vormgegeven houten huisje zoals het Piet Hein Eek huisje in IJburg. Het is de vraag of multifunctionele gebouwen voor dit type ontmoetingsplekken een oplossing zijn. Wan-

Noot 13 Zie o.a. Dautzenberg e.a. 2008.

neer verschillende groepen dezelfde ruimte delen, kan dit ten koste gaan van het groepsgevoel en de eigen identiteit.

De invulling van en behoefte aan de twee typen sociale ontmoetingsplekken van specifieke groepen bewoners, zullen per wijk of buurt onderzocht moeten worden. 'De bewoner' bestaat immers niet en wijken en buurten zijn heterogeen samengesteld. Beleidsmakers en welzijnsvoorzieningen kunnen zich daar een beeld van vormen door te kijken naar de bevolkingssamenstelling van een wijk en dit aan te vullen met gesprekken met bewoners. Zeker wanneer bewonersgroepen zich spontaan melden is het zaak dit serieus te onderzoeken om te bezien wat voor hen gedaan kan worden. Ook kleinere groepen kunnen belangrijk zijn, omdat ze zich kunnen uitbreiden vanuit een 'zwaan kleef aan' principe. We gaan hier in het laatste deel van dit hoofdstuk, onder het kopje 'voor elk wat wils' nog nader op in.

Fysieke inrichting

De fysieke aspecten van een wijk zijn ook van invloed op het thuis voelen. Voor bewoners gaat het daarbij vooral om groen in de wijk - liefst met een ontmoetingsfunctie - naast het schoon en heel zijn. Ook hechten bewoners aan uitzicht en een gevoel van ruimte. De aanwezigheid van water en de beplanting daaromheen geeft dat gevoel van ruimte, groen en uitzicht. Wellicht dat stedenbouwkundigen en architecten meer op die behoefte in kunnen spelen, zeker wanneer dit gecombineerd wordt met meer gesloten plekken die een gevoel van 'knusheid' geven.

We willen daarbij de *functionaliteit* van plekken onder de aandacht brengen, zoals een goede speelplek, of picknick plek. Dit is belangrijker voor veel bewoners dan de esthetische waarde. Zo zagen we dat de architectuur en de esthetiek van de inrichting van de wijk door geen enkele bewoner geassocieerd werd met zich (meer) thuis voelen.

Levensfasebepaald

Twee typen gebeurtenissen en veranderingen zijn van invloed op 'je thuis voelen' en het gedrag dat daarbij hoort (*neighbouring*). Ten eerste is de levensfase van belang. Vooral het krijgen van kinderen en het met pensioen gaan is heel bepalend voor een toename van de oriëntatie op de buurt. Wanneer er kinderen komen, ontstaan er als vanzelfsprekend contacten met andere ouders in de buurt. Dit geldt zeker wanneer de school een buurtfunctie heeft. Dit type contact geeft bewoners al snel een gevoel van thuis voelen.

Wat ouderen betreft, heerst vaak het beeld dat de oriëntatie op de buurt van ouderen voortkomt uit het hebben van lichamelijke gebreken. Daardoor zouden zij minder mobiel zijn en een kleinere actieradius hebben. De indruk die wij krijgen uit de gesprekken, is dat het vooral komt omdat ze meer tijd hebben. Wat vaak over het hoofd wordt gezien is dat er een grote groep actieve senioren is van 55plussers, die niet (meer) werkt en geen noemenswaardige lichamelijke beperkingen heeft. Het beschikken over tijd is dus van grote invloed op het *neighbouring* contact tussen bewoners.

We constateerden al eerder het belang van de persoonlijke situatie ten aanzien van het 'thuis voelen in jezelf'. Hetzelfde geldt voor de levensfase waar bewoners zich in bevinden. Wellicht wordt de invloed die externe factoren hebben op thuis voelen, zoals de inrichting van de buurt en gemeentelijk beleid, soms ook overschat en is de persoonlijke situatie uiteindelijk het meest bepalend.

Tegenslag verbindt

Ten tweede blijkt dat 'defecten' sterk verbindend kunnen werken, bijvoorbeeld iets wat er niet is (een bushokje, kinderopvang), wat hersteld moet worden (gebrekkige balkons) of de bedreiging van het woongenot of van één van de weinig stukjes groen in de wijk (kinderboerderij). Gezamenlijke actie, liefst tegen een gezamenlijke vijand, brengt bewoners in beweging en in contact met medebewoners die zij voorheen nog niet kenden. Soms heeft het zelfs de vorm van een fysieke inspanning: er worden handtekeningen verzameld of vrijwilligers zetten zelf de schouders onder het realiseren van bepaalde voorzieningen.

De sociale werking van dergelijke acties lijkt er haast om te vragen wijken en buurten niet al te 'af' en helmaal ingevuld te maken, en niet bang te zijn voor af en toe een confrontatie over de invulling. Of het nu gaat om het oningevuld laten van plekken in de wijk of zaken die nodig verbetering hoeven, er moet nog iets te doen blijven voor bewoners, zo lijkt het.

De boodschap naar een lokale overheid zou zijn: streef er niet naar een wijk kant en klaar af te leveren en geef bewoners de ruimte voor een eigen invulling van op zijn minst een deel. Beschouw burgerinitiatieven als een waardevol teken van betrokkenheid bij de woonomgeving en niet als een vervelende bijkomstigheid van het wijk- en buurtbeheer. Zoek in onderling overleg naar een manier om bewoners zelf (deels) invulling te laten geven aan de wijk. Dat geldt bijvoorbeeld ook bij de herstructurering van een wijk.

Buurtbarbecue leidt niet tot burenhulp

Ludieke activiteiten zoals het georganiseerde project 'gluren bij de burenen' in Hoograven, Utrecht, worden gewaardeerd door bewoners. Ook de (spreekwoordelijke) buurtbarbecues leiden tot elkaar leren kennen en vaker herkend worden. Voor de opbouw van structurele contacten is dit type activiteiten echter te incidenteel van aard.

Elk wat wils

Er blijkt een groot verschil te bestaan tussen bewoners met kinderen en bewoners zonder kinderen. Ouders hebben specifiek behoefte aan voorzieningen voor hun kinderen. Die voorzieningen moeten vooral veilig zijn en zich daarnaast vlak bij de eigen woning bevinden. Zo zijn speelplekken van belang, en vooral speelplekken die omheind zijn, opdat hun kinderen daar veilig kunnen spelen. Dat geeft de ouders rust.

Deze belevingswereld speelt in het geheel niet voor bewoners zonder kinderen. Voor hen zijn alleen de hierboven beschreven 'functionele' sociale plekken, zoals winkels en cafetaria's, belangrijk. Het hangt af van de bewoner aan welk type ontmoetingsplekken behoefte is. Elke wijk of buurt is immers anders en bewoners verschillen onderling. Gemeenten (en woningcorporaties) zullen zich enige moeite moeten troosten om zich een beeld te vormen. Vaak doen zij dit al door middel van onder andere voorzieningenstudies. Deze zouden echter aangevuld kunnen worden met gesprekken met bewoners om een beeld te krijgen van welk type ontmoetingsplekken behoefte is. Voor alleenstaande of verweduwd bewoners, is de maaltijd een belangrijk aanknopingspunt. Slechts weinig mensen koken graag voor zichzelf en eten graag alleen. Samen de maaltijd nuttigen dient verschillende doelen en is zowel functioneel als sociaal: gezond eten is belangrijk en biedt een vast moment op de dag om naar buiten gaan en met anderen in contact komen. De meer 'kwetsbare' bewoners hebben vaak geen behoefte aan een druk sociaal leven. Wij constateren dat zij meestal genoeg hebben aan contact met enkele andere bewoners met wie ze vertrouwd zijn en met wie ze samen iets kunnen ondernemen. Wij krijgen de indruk dat op het vlak van het facili-

teren van dat soort ontmoetingen nog veel winst te behalen is in buurten en wijken, bijvoorbeeld door middel van gezamenlijke maaltijden met activiteiten daaraan gekoppeld.

Voor 'nieuwe Nederlanders' is de religie soms een gemeenschappelijke basis. Dit geldt niet alleen voor moslims, maar ook voor christenen. Voor deze mensen zijn gebedsruimtes en daaraan gekoppelde ontmoetingsfaciliteiten, van belang. Het is bekend dat moskeeën, maar ook migrantenkerken, een belangrijke sociale functie hebben voor de betrokkenen en gezien worden als "*a place to feel at home*"¹⁴.

Bij 'nieuwe Nederlanders' zijn twee thema's dominant: hoe vind ik een plek in deze samenleving c.q. hoe verhoud ik me tot de weerstanden en vooroordelen waar ik mee te maken krijg; en hoe zorg ik ervoor dat mijn kinderen goed terecht komen. Bij deze bewoners leeft de wens om meer begrip en respect te kweken die een tegenwicht biedt voor de 'angst' die zij ervaren bij andere bewoners. Ook willen zij graag dat hun kinderen hun talenten benutten om zo ver mogelijk te komen in deze samenleving. Het is begrijpelijk dat daarvoor een gezamenlijke ontmoetingsplek waar activiteiten kunnen plaatsvinden, een vereiste is. De gesprekken leren dat een veilige uitvalsbasis de eerste stap is op weg naar buiten en het contact met andersdenkenden. Er zijn dan altijd bewoners die voor dat contact open staan.

Duurzaam wonen leeft nauwelijks

Ten aanzien van gezamenlijke initiatieven gericht op duurzaam wonen bleek dat de interesse bij bewoners duidelijk aanwezig is en bewoners er over het algemeen positief tegenover staan. Het probleem is echter dat zij er een weinig concrete voorstelling van hebben. Ook wordt het opgevat als een individuele keuze en niet iets wat je als groep bewoners onderneemt. Het is daarmee dus niet een onderwerp voor gezamenlijke actie.

We concluderen dat er zeker draagvlak en sympathie is voor duurzaam wonen. Om bewoners over de streep te halen is echter veel meer voorlichting en expliciete aandacht voor dit thema nodig. Daarbij zal, behalve de illustratie van toepassingen aan de hand van (goed werkende) voorbeelden, ook de kwestie van kosten en baten, en vooral het noodzakelijke rendement voor bewoners, aan de orde moeten komen.

Noot 14 Zie Dautzenberg & Van Westerlaken 2007.

Bijlagen

Bijlage 1 Algemene literatuurlijst¹⁵

NEDERLANDSE LITERATUUR

Anderiesen G, Reijndorp A. 1989. *Gescheiden werelden. Sociale segmentering in 19e eeuwse stadswijken*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek.

Anderiesen G, Reijndorp A. 1990. *Van volksbuurt tot stadswijk. De vernieuwing van het Oude Westen*. Rotterdam, Projektgroep Het Oude Westen.

Anderiesen G, Reijndorp a. 1990. *Eigenlijk een geniale wijk: dagelijks leven in de Indische buurt*. Amsterdam: Spinhuis.

Beckhoven E van, Kempen R. van. 2002. *Het belang van de buurt. De invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt*. Utrecht: Nethur.

Blauw, P.W. 1986. *Suburbanisatie en sociale contacten*. Rotterdam, Erasmus Universiteit.

Blokland-Potters, T.V. 2006. *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora.

Blokland-Potters, T.V. 2006. *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Den Haag: Dr. Gradus Hendriks Stichting.

Bolt, G, Torrance M. 2005. *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Utrecht: Nethur.

Burgers, Komter & Engbersen. 2000, 2004. *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Constandse, A.K, Schonk M.K.A. 1980. *Leven in Lelystad. Een onderzoek naar de kwaliteit van bestaan in een nieuwe stad*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Constandse, A.K, Schonk M.K.A. 1984. *Leven in Lelystad en Almere: een onderzoek naar de kwaliteit van het bestaan in nieuwe steden*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Constandse, A.K, Schonk M.K.A, Haperen H van. 1990. *Leven in Lelystad 1988: voortgezet onderzoek naar de kwaliteit van het bestaan in een nieuwe stad*. Lelystad: Rijkswaterstaat, Directie Flevoland.

Noot 15 Dit is een literatuurlijst voor degenen die verder willen lezen over het onderwerp. De literatuur die gebruikt is in dit rapport hebben we vetgedrukt.

Dautzenberg M, Westerlaken M. van. 2007. *Kerken en moskeen onder de Wmo: een verkennend onderzoek naar kansen en bedreiging*. Amsterdam: DSP-groep.

Deben, L, Schuyt K. 2000. *Sociale cohesie in Almere. Sociale samenhang in een jonge stad*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Dekker, K. 2006. *Governance as glue. Urban governance and social cohesion in post-WWII neighbourhoods in the Netherlands*. Utrecht: KNAG.

Duyvendak J.W. 1999. *Zeven mythen over de wijkaanpak*. In: J.W. Duyvendak en R. Hortulanus: *De gedroomde wijk, Methoden, mythen en misvattingen in de nieuwe wijkaanpak*. Utrecht: Forum Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.

Duyvendak J.W, Graaf P van der. 2008. *Thuis voelen in de buurt: een opgave voor stedelijke vernieuwing; een vergelijkend onderzoek naar de buurthechting van bewoners in Engeland en Nederland. Eaglescliff (UK)/Amsterdam.*

Duyvendak J W, Hurenkamp M (red). 2004. *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep.

Evenblij M. 2007. *Respect! Onderzoek naar sociale cohesie in Nederland*. Amsterdam: Aksant

Frieling, M.A. 2008. *Een goede buur. Joint production als motor voor actief burgerschap in de buurt*. Ridderkerk: Ridderprint.

Ginkel, R. van, Deben L. 2002. *Bouwen aan bindingen. Sociale cohesie in Zoetermeer*. Amsterdam: Aksant.

Groenstein, J.A.P. van, Haperen H. van, Schonk M.K.A. 1982. *Aspecten van de sociale ontwikkelingsgeschiedenis van Almere*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Hart J de (red.). 2003. *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Horst, H.M. van der, Kleinhans R, Ouwehand A. 2002. *Wij en zij. Een Vlaardingse wijk in verandering*. Delft: DUP Satellite.

Horst, H.M. van der, Kullberg J, Deben L. 2002. *Wat wijken maakt. De wording van functionele, sociale en expressieve kwaliteiten van Vreewijk, Zuidwijk en Ommoord*. Utrecht: Nethur.

Hortulanus, R.P. 1995. *Stadsbuurten. Een studie over bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputatie*. Den Haag: VUGA.

Hortulanus R. Machielse A. en Meeuwesen L. 2003. *Sociaal isolement. Een studie over sociale contacten en sociaal isolement in Nederland*. Den Haag: Elsevier Overheid.

Karsten, L., Reijndorp A, Zwaard J. van der. 2006. *Stadsmensen. Levenswijze en woonambities van stedelijke middengroepen*. Amsterdam: Spinhuis.

Kempen, R. van & G. Bolt. 2003. *Tussen fysiek en sociaal: een literatuuronderzoek naar de relatie tussen fysieke en sociale verschijnselen in steden*. Utrecht: Universiteit Utrecht (fac Geowetenschappen).

Kleinhans, R., Veldboer L, Duyvendak J.W. 2000. *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Den Haag: Ministerie van VROM.

Komter A. 2003. *Solidariteit en de gift. Sociale banden en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Komter A, Burgers J, Engbersen G. 2004. *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Loo, H. van der, Loozen R, Oosterman J. 1988. *Buurt in balans. Levensstijlen in nieuw Oudwijk*. Utrecht: Van Arkel.

Lupi, T. 2005. *Buurtbinding. Van Veenkolonie tot vinexwijk*. Amsterdam: Aksant.

Lupi, T., Stigter-Speksnijder M. de , Karsten L, Musterd S, Deben L. 2007. *Leven in de buurt. Territoriale binding in drie Vinex-wijken*. Amsterdam: Aksant.

Lupi, T. 2008. *Buiten wonen in de stad. De place making van IJburg*. Amsterdam: Aksant.

Marissing, E. van. 2008. *Buurten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroege-naoorlogse stadswijken in Nederland*. Utrecht: KNAG.

Müller, T, Til T van. 1998. *Je doet het voor het gevoel. Een onderzoek naar buurtbetrokkenheid in Amsterdam*. Haarlem: Architect.

Pinkster, F. 2007. *Localised Social Networks, Socialisation and Social Mobility in a Low-income Neighbourhood in the Netherlands*. Urban studies, 44 (13), 2587 –2604.

Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). 2005. *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: SDU Uitgevers.

Reijndorp, A, Kompier V, Metaal S, Nio I, Truijens B. 1998. *Buitenwijk; stedelijkheid op afstand*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Reijndorp, A. 2004. *Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Reinders, L. 2007. *Nieuwe tuinen. Stedelijke vernieuwing en alledaagse ruimte in Schiedam, Nieuwland*. Schiedam: Woonplus.

Schonk, M.K.A. 1985. *Aspecten van de sociale ontwikkelingsgeschiedenis van Almere 1976-1982*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Schuyt K. 2006. *Steunberen van de samenleving. Sociologische essays*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Teijmant, I. 1979. *Buurtgebondenheid en verhuizen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Völker B, Flap H. 2007. *Sixteen million neighbors. A multilevel study of the role of neighbors in the personal networks of the Dutch*. Urban Affairs Review, Volume 43 (2): 256-284.

Völker, B.G.M, Verhoeff R (ed.) 2000. *Buren en buurten*. Amsterdam: Siswo.

Vos, H. de. 1999. *Sociale kwaliteit van buurten: Een sociaal-welvaartstheoretisch perspectief op buren en buurten*. In: Völker, B en R. Verhoeff (red.) *Buren en buurten*. Amsterdam: SISWO, 87-120.

WRR. 2005. *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

BUITENLANDSE LITERATUUR

Ahlbrandt, R.S. 1984. *Neighborhoods, people, and community*. New York: Plenum.

Chan J. To H, Chan E. 2006. *Reconsidering social cohesion: developing a definition and analytical framework for empirical research*. Social Indicators Research, 75: 273-302.

Cuba L, Hummon D.M. 1993. *A Place to Call Home: Identification with Dwelling, Community, and Region*. Sociological Quarterly 34(1), 111-132.

Curtis White K.J, Guest A.M. 2003. *Community lost or transformed. Urbanization and social ties*. City and Community, 2(3), pp.239-259.

Fava S. F. 1958. *Contrasts in neighbouring. New York City and a suburban county*. New York, G.P. Putnam's sons. pp 122-129.

Fischer C.S. 1982. *To dwell among friends. Personal networks in town and city*. Chicago: University of Chicago Press.

Fried M. 1982. *Residential Attachment: Sources of Residential and Community Satisfaction*. The Journal of Social Issues, 38(3), 107-120.

Fried M. 2000. *Continuities and discontinuities of place*. Journal of Environmental Psychology, 20(3), 193-205.

Forrest R, Kearns A. 2001. *Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood*. Urban Studies, 38(12), 2125-2143.

Guest A.M, Lee B.A. 1983. *The Social Organization of Local Areas*. Urban Affairs Quarterly, 19(2).

Guest A.M, Wierzbicki S.K. 1999. *Social ties at the neighbourhood level. Two decades of GSS evidence.* Urban Affairs Review, 35(1), 92-111.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. *Context and neighboring ties.* City & community, 5(4), 363-385.

Hampton K, Wellman B. 2003. *Neighboring in Netville. How the Internet supports community and social capital in a wired suburb.* City & Community, 2(4): 277-311.

Hidalgo M.C, Hernandez B. 2001. *Place attachment: conceptual and empirical questions.* Journal of Environmental Psychology, 21(3), 273-281.

Hummon D.M. 1990. *Commonplaces. Community ideology and identity in American culture.* Albany: State University of New York Press.

Hummon D.M. 1992. *Community Attachment. Local sentiments and sense of place.* New York: Plenum.

Hunter, A. 1975. *The loss of community. An empirical test through replication.* American Sociological Review, 40(5), 537-552.

Lee B.A, Oropesa R.S, Metch B.J, Guest A.M. 1984. *Testing the Decline-of-Community Thesis: Neighborhood Organizations in Seattle, 1929 and 1979.* The American Journal of Sociology, 89(5), 1161-1188.

Mann P.H. 1954. *The concept of neighborliness.* The American Journal of Sociology, 60(2), 163-168.

Putnam R.D. 2000. *Bowling alone: the collapse and revival of American community.* New York: Simon & Schuster.

Riger S, Lavrakas P. 1981. *Community ties: patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods.* American Journal of Community Psychology, Vol 9, no. 1.

Savage M, Bagnall G, Longhurst B. 2005. *Globalization and belonging.* London: Sage.

Suttles G.D. 1973. *The social construction of communities.* Chicago: University of Chicago Press.

Verbrugge L.M. 1977. *The structure of adult friendship choices.* Social Forces, 56 (2) special issue, 576-597.

Wellman B. 1979. *The community question: intimate networks of East Yorkers.* American Journal of Sociology, 84, 1201-1231.

Wellman B, Leighton B. 1979. *Networks, neighborhoods, and communities. Approaches to the study of the community question.* Urban Affairs Quarterly, 14(3), 363-390.

Bijlage 2 Literatuurlijst: factoren van invloed op buurtbinding

In deze lijst geven we de literatuur weer die de onderbouwing vormt van de paragraaf over factoren die van invloed zijn op buurtbinding. Aangegeven is een selectie van literatuur waarin iets wordt gezegd over de relatie tussen buurtbinding of thuisgevoel en de specifieke factor.

Geslacht

Kruythof, H. (1993). Residential environments and households in the Randstad. Delft: DUP.

Savage M, Bagnall G, Longhurst B. 2005. Globalization and belonging. London: Sage.

Cuba L, Hummon D.M. 1993. A Place to Call Home: Identification with Dwelling, Community, and Region. *Sociological Quarterly* 34(1), 111-132.

Hidalgo M.C, Hernandez B. 2001. Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.

Leeftijd / levensfase / gezinssituatie

Thomesé, F. (1998). Buurtnetwerken van ouderen. Een sociaal-wetenschappelijk onderzoek onder zelfstandig wonende ouderen in Nederland. Amsterdam: Thela Thesis.

Dignum, K. (1997). Senior en stad. De betekenis van stedelijke woonmilieus voor de sociale netwerken van minder draagkrachtige ouderen. Amsterdam: AME.

Droogleever Fortuijn, J. (1993). Een druk bestaan. Tijdsbesteding en ruimtegebruik van tweeverdieners met kinderen. Amsterdam: AUP.
Karsten, L. & S. Blom (2002). Kind en carrière in de stad. In: *Rooilijn* 35(2), 86-91.

Karsten, L. (2003). Family gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children. In: *Urban Studies* 40(12), 2573-2585.

Savage M, Bagnall G, Longhurst B. 2005. Globalization and belonging. London: Sage.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Utrecht: NETHUR.

Savage M, Bagnall G, Longhurst B. 2005. Globalization and belonging. London: Sage.

Hunter, A. 1975. The loss of community. An empirical test through replication. *American Sociological Review*, 40(5), 537-552.

Stueve, A., K. Gerson & C.S. Fischer (1975). The structure and determinants of attachment to place. Berkeley: University of California, Institute of Urban and Regional Development.

Cuba L, Hummon D.M. 1993. A Place to Call Home: Identification with Dwelling, Community, and Region. *Sociological Quarterly* 34(1), 111-132.

Guest A.M, Wierzbicki S.K. 1999. Social ties at the neighbourhood level. Two decades of GSS evidence. *Urban Affairs Review*, 35(1), 92-111.

Hidalgo M.C, Hernandez B. 2001. Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. *City & community*, 5(4), 363-385.

Opleidingsniveau / beroepsstatus / sociale klasse

Driessen, F. & Völker, B. (2000). *Losvoetige relaties: een onderzoek naar de ruimtelijke onthechting van burgers*. Utrecht: Bureau Driessen, sociaal wetenschappelijk onderzoek.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). *Het belang van de buurt: de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt*. Utrecht: NETHUR.

Wijs-Mulkens, E. de (1999). *Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*. Amsterdam: Spinhuis.

Anderiesen G, Reijndorp A. 1990. *Eigenlijk een geniale wijk: dagelijks leven in de Indische buurt*. Amsterdam: Spinhuis.

Stueve, A., K. Gerson & C.S. Fischer (1975). *The structure and determinants of attachment to place*. Berkeley: University of California, Institute of Urban and

Guest A.M, Wierzbicki S.K. 1999. Social ties at the neighbourhood level. Two decades of GSS evidence. *Urban Affairs Review*, 35(1), 92-111.

Hidalgo M.C, Hernandez B. 2001. Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. *City & community*, 5(4), 363-385.

Woongeschiedenis / plaats van herkomst / wooncarrière / woonduur

Kleinhans, R. & H. Kruythof (2002). *Herstructurering: in het spoor van de vertrekkers: een exploratief onderzoek naar de ervaringen van herstructure-ringsurgente uit Hoograven (Utrecht) en Morgenstond (Den Haag)*. Utrecht: NETHUR.

Horst, H.M. van der, Kleinhans R, Ouwehand A. 2002. *Wij en zij. Een Vlaardingse wijk in verandering*. Delft: DUP Satellite.

Horst, H.M. van der, Kullberg J, Deben L. 2002. *Wat wijken maakt. De wording van functionele, sociale en expressieve kwaliteiten van Vreewijk, Zuidwijk en Ommoord*. Utrecht: Nethur.

Fried M. 1982. Residential Attachment: Sources of Residential and Community Satisfaction. *The Journal of Social Issues*, 38(3), 107-120.

Teijmant, I. (1979). *Buurtgebondenheid en verhuizen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Loo, H. van der, Loozen R, Oosterman J. 1988. Buurt in balans. Levensstijlen in nieuw Oudwijk. Utrecht: Van Arkel.

Müller, T. & T. van Til (1998). Je doet het voor het gevoel. Een onderzoek naar buurtbetrokkenheid in Amsterdam. Haarlem: Architect.

Droogleeve Fortuijn, J. (2000). Hedendaagse buurtnetwerken. In B.G.M. Völker & R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten*. Amsterdam: Siswo.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Utrecht: NETHUR.

Savage M, Bagnall G, Longhurst B. 2005. Globalization and belonging. London: Sage.

Hummon D.M. 1990. Commonplaces. Community ideology and identity in American culture. Albany: State University of New York Press.

Hummon D.M. 1992. Community Attachment. Local sentiments and sense of place. New York: Plenum.

Hunter, A. 1975. The loss of community. An empirical test through replication. *American Sociological Review*, 40(5), 537-552.

Stueve, A., K. Gerson & C.S. Fischer (1975). The structure and determinants of attachment to place. Berkeley: University of California, Institute of Urban and Regional Development.

Cuba L, Hummon D.M. 1993. A Place to Call Home: Identification with Dwelling, Community, and Region. *Sociological Quarterly* 34(1), 111-132.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. *City & community*, 5(4), 363-385.

Verhuisgeneigdheid / tevredenheid met de woonsituatie

Kleinhans, R. & H. Kruythof (2002). Herstructurering: in het spoor van de vertrekkers: een exploratief onderzoek naar de ervaringen van herstructureeringsurgenden uit Hoograven (Utrecht) en Morgenstond (Den Haag). Utrecht: NETHUR.

Fried M. 1982. Residential Attachment: Sources of Residential and Community Satisfaction. *The Journal of Social Issues*, 38(3), 107-120.

Müller, T. & T. van Til (1998). Je doet het voor het gevoel. Een onderzoek naar buurtbetrokkenheid in Amsterdam. Haarlem: Architect.

Eigendomssituatie (koop vs. huur)

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Utrecht: NETHUR.

Hunter, A. 1975. The loss of community. An empirical test through replication. *American Sociological Review*, 40(5), 537-552.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. *City & community*, 5(4), 363-385.

Bevolkingssamenstelling

Flap, H. (2000). Buurt of gemeenschap: 'meeting' of 'mating'. In: B. Völker & Verhoeff. Buren en Buurten. Amsterdam: Siswo.

Grunfeld, F. (1970). Habitat and habitation; a pilot study. Samson: Alphen aan de Rijn.

Völker B. & Flap, H. 2007. Sixteen million neighbors. A multilevel study of the role of neighbors in the personal networks of the Dutch. Urban Affairs Review, Volume 43 (2): 256-284.

Hortulanus, R.P. 1995. Stadsbuurten. Een studie over bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputatie. Den Haag: VUGA.

Kleinhans, R., Veldboer L, Duyvendak J.W. 2000. Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen. Den Haag: Ministerie van VROM.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Utrecht: NETHUR.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. City & community, 5(4), 363-385.

Ouderdom en geschiedenis van de wijk

Blokland-Potters, T.V. 2006. Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk. Kampen: Kok Agora.

Reijndorp, A. 2004. Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Teijmant, I. (1979). Buurtgebondenheid en verhuizen. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Loo, H. van der, Loozen R, Oosterman J. 1988. Buurt in balans. Levensstijlen in nieuw Oudwijk. Utrecht: Van Arkel.

Anderiesen G, Reijndorp A. 1989. Gescheiden werelden. Sociale segmentering in 19e eeuwse stadswijken. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek.

Anderiesen G, Reijndorp A. 1990. Van volksbuurt tot stadswijk. De vernieuwing van het Oude Westen. Rotterdam, Projektgroep Het Oude Westen.

Anderiesen G, Reijndorp a. 1990. Eigenlijk een geniale wijk: dagelijks leven in de Indische buurt. Amsterdam: Spinhuis.

Hortulanus, R.P. 1995. Stadsbuurten. Een studie over bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputatie. Den Haag: VUGA.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. City & community, 5(4), 363-385.

Ligging van de wijk en bereikbaarheid

Engelsdorp Gastelaars, R. van (1980). Niet elke stadsbewoner is een stede-
ling. Een typologische studie naar het ruimtegebruik van bewoners van Am-
sterdam. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de
invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in
een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Utrecht: NETHUR.

Savage M, Bagnall G, Longhurst B. 2005. Globalization and belonging. Lon-
don: Sage.

Voorzieningenniveau

Flap, H. (2000). Buurt of gemeenschap: 'meeting' of 'mating'. In: B. Völker &
Verhoeff. Buren en Buurten. Amsterdam: Siswo.

Hunter, A. 1975. The loss of community. An emperical test through replica-
tion. American Sociological Review, 40(5), 537-552.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de
invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in
een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Utrecht: NETHUR.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neigh-
boring ties. City & community, 5(4), 363-385.

Soort bebouwing en woningvoorraad

Pennarz, P.J.J. (1979). Mensen en ruimte. Een studie naar de sociale bete-
kenis van de gebouwde omgeving. Wageningen: Landbouwhogeschool,
vakgroep Wonen.

Horst, H.M. van der, Kleinhans R, Ouwehand A. 2002. Wij en zij. Een Vlaar-
dingse wijk in verandering. Delft: DUP Satellite.

Horst, H.M. van der, Kullberg J, Deben L. 2002. Wat wijken maakt. De wor-
ding van functionele, sociale en expressieve kwaliteiten van Vreewijk, Zuid-
wijk en Ommoord. Utrecht: Nethur.

Helleman, G., R. Kleinhans & A. Ouwehand (2001). Sloop en opbouw van de
wijk: herstructurering als sociale interventie. Utrecht: NIZW.

Stueve, A., K. Gerson & C.S. Fischer (1975). The structure and determinants
of attachment to place. Berkeley: University of California, Institute of Urban
and Regional Development.

Fried M. 2000. Continuities and discontinuities of place. Journal of Environ-
mental Psychology, 20(3), 193-205.

Buurtreputatie

Hortulanus, R.P. 1995. Stadsbuurten. Een studie over bewoners en beheer-
ders in buurten met uiteenlopende reputatie. Den Haag: VUGA.

Permentier, M. (2007). De gevolgen van negatieve buurtreputaties. In: R.
van Kempen & S. Musterd. De stadsbuurt; ontwikkeling en betekenis. Assen:
Van Gorcum.

Savage M, Bagnall G, Longhurst B. 2005. Globalization and belonging. London: Sage.

Stueve, A., K. Gerson & C.S. Fischer (1975). The structure and determinants of attachment to place. Berkeley: University of California, Institute of Urban and Regional Development.

Doorstroming

Kleinhans, R. & H. Kruythof (2002). Herstructurering: in het spoor van de vertrekkers: een exploratief onderzoek naar de ervaringen van herstructure-ringsurgente uit Hoograven (Utrecht) en Morgenstond (Den Haag). Utrecht: NETHUR.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. *City & community*, 5(4), 363-385.

Staat van de wijk (onderhoud)

Horst, H.M. van der, Kleinhans R, Ouweland A. 2002. Wij en zij. Een Vlaardingse wijk in verandering. Delft: DUP Satellite.

Horst, H.M. van der, Kullberg J, Deben L. 2002. Wat wijken maakt. De wording van functionele, sociale en expressieve kwaliteiten van Vreewijk, Zuidwijk en Ommoord. Utrecht: Nethur.

Teijmant, I. (1979). Buurtgebondenheid en verhuizen. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Vechel, M. & F. Wassenberg (1999). Leefbaarheid en beheer in de Bijlmermeer: een evaluatie van vier jaar vernieuwing. Delft: DUP.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Utrecht: NETHUR.

Fried M. 2000. Continuities and discontinuities of place. *Journal of Environmental Psychology*, 20(3), 193-205.

Guest A.M, Cover J.K, Matsueda R.L, Kubrin C.E. 2006. Context and neighboring ties. *City & community*, 5(4), 363-385.

Bijlage 3 Vragenlijst achtergrondkenmerken geïnterviewden

Plaatsnaam/wijk

Datum:

1 Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw

2 Hoe oud bent u?

.... jaar

3 Wat is uw postcode of uw adres?

.....

4 Wat is uw hoogst genoten opleiding

.....

5 Wat is uw beroep?

...../NVT

6 Wat voor soort woning hebt u?

- Koopwoning
- Huurwoning:
 - Particuliere sector
 - Sociale woninghuur

7 Hoe langt woont u in deze wijk?

.....jaar (of ... maanden)

8 Bent u van plan op afzienbare termijn te verhuizen, of zou u dat graag willen?

Ja, omdat

.....
.....

Nee, omdat

.....
.....

Bijlage 4 Gespreksleidraad groepsgesprekken

Introductie

- Vragenlijst invullen
- Uitleg onderzoek
- Voorstelrondje

1 a Wat is voor u 'thuis voelen' in je buurt of wijk?

Waar denkt u aan als u het hebt over u thuis voelen in uw buurt of wijk?

Doorvragen op belang:

- Economische binding: voorzieningen (winkels, sport e.d.) en werk;
- Emotionele binding: identificatie met de buurt, trots zijn op de buurt, zich vertrouwd voelen met de buurt;
- Esthetische binding: uiterlijk van de buurt, mooi/lelijk vinden, architectuur van de woningen, inrichting van de openbare ruimte (groen en blauw), uitzicht e.d.;
- Politieke binding: zeggenschap hebben, (bereidheid tot/daadwerkelijke) inzet voor de buurt, bv lezen van de buurtkrant, gezamenlijk schoonhouden van de stoep, gezamenlijk zich inzetten voor de buurt, actiebereidheid e.d.;
- Sociale binding: elkaar vertrouwen, betrokken zijn op elkaar, elkaar helpen.

Doorvragen op het *relatieve belang van de 4 bovenstaande aspecten*.

2 Welke gebeurtenissen of veranderingen in de buurt, of in uw eigen leven, hebben ertoe geleid dat u zich meer gehecht of thuis bent gaan voelen?

3 Welke gebeurtenissen of veranderingen in de buurt of in uw eigen leven hebben ertoe geleid dat u zich minder gehecht of thuis bent gaan voelen?

4 Hoe staat u tegenover duurzaam wonen en duurzame energie (onderzoeker geeft voorbeelden)
Zou u gezamenlijk initiatieven met uw medebewoners willen nemen op dat vlak?